

Het Stamfeest op Midden-Celebes

door

Dr. Alb. C. KRUYT.

Bij alle stammen van Midden-Celebes werd tot voor korten tijd met tusschenruimten van een veelal onbepaald aantal jaren, een groot offerfeest gevierd, waaraan de heele dorpsgemeenschap deelnam, en dat ook door bewoners van andere plaatsen als gasten werd bijgewoond. Tal van dieren moesten bij die gelegenheid als offer het leven laten, zoodat aan de viering dier feesten groote kosten verbonden waren.

De aanleiding tot het geven van dit stamfeest is overal dezelfde: In Loinang wordt bij dit offerfeest aan de geesten gevraagd om alle ziekten van de familie af te wenden en voorspoed te geven. Op Balantak, op de punt van het oostelijk schiereiland van Celebes, wordt tot het houden van dit feest besloten, wanneer minder kinderen dan gewoonlijk geboren worden en er veel sterfgevallen plaats hebben; wanneer de huisdieren slechts langzaam in aantal toenemen; wanneer het gewas gedurende enkele jaren weinig vrucht heeft gedragen. Maar men besloot er ook toe in het tegenovergestelde geval: wanneer men bijzonder veel voorspoed had gehad; dan deed men het uit vrees, dat de voorspoed in tegenspoed zou veranderen.

Bij de Moriërs en de Poso-toradjas werd men gewoonlijk niet door tegenspoed aan het uitschrijven van zoo'n feest herinnerd; hier deed men het geregeld met tusschenruimten van drie tot vijf jaar. De bedoeling ervan was, evenals elders, levenskracht en gezondheid voor de leden van de dorpsgemeenschap te krijgen. Ditzelfde wordt er mee beoogd bij de West-toradjas. Zoo is het doel van het stamfeest bij

de Koro- en de Koelawi-groepen van deze Toradja-afdeeling het bevorderen van de algemeene gezondheid, opdat er veel kinderen geboren zullen worden, opdat de veestapel toeneme in aantal, opdat het gewas gelukke. Een oude man drukte de bedoeling van dit feest uit met de woorden: „opdat alle menschen *ratinoewoei*”, d.i. opdat aan alle menschen leven worde toegevoegd.

Van den kleinen stam der To Seko, die niet tot de Toradjas kan worden gerekend, weten we, dat het stamfeest wordt gevierd om de levenskrachten van mensch, buffel en rijst te versterken. Als de rijst eenige malen achtereen mislukt is, wanneer er veel sterfte heerscht onder de buffels, of wanneer de menschen veel te kampen hebben met ziekte en dood, besluit men zoo'n algemeen offerfeest te vieren.

Niet anders is het bij de Zuid-toradjas: het stamfeest dient hier om de rijst goed te doen gelukken. Alleen aanzienlijken kunnen en mogen dit feest voor de gemeenschap geven, want zij alleen zijn in staat om de belangrijke kosten, die eraan verbonden zijn, te dragen.

Van een aantal stammen op Celebes is een beschrijving van dit algemeene feest gepubliceerd; van andere stammen zal dit later nog geschieden ¹⁾.

¹⁾ De volgende beschrijvingen van het stamfeest op Midden-Celebes zijn reeds in druk verschenen:

A. C. KRUYT, Balantaksche Studiën II. De geestenwereld der mian Balantak. *Tijdschrift K. B. G.*, dl. 72, bl. 384-390.

A. C. KRUYT, De To Loinang van den Oostarm van Celebes. *Bijdragen K. I.* dl. 86, 1930, bl. 403-407.

A. C. KRUYT, De To Wana op Oost-Celebes. *Tijdschrift K. B. G.*, dl. 70, 1930, bl. 450-459.

J. KRUYT, Het maboea' en de tatouage in Seko (Midden-Celebes). *Bijdragen K. I.* dl. 76, 1920, 235-257.

J. KRUYT, De Boea' en eenige andere feesten der Toradjas van Rantepao en Ma'kale, I. *Tijdschrift K. B. G.*, dl. 60, 1921, bl. 45-77.

N. ADRIANI en A. C. KRUYT, De Bare'e sprekende Toradjas van Midden-Celebes, dl. I, bl. 364-380.

Voor de Toradjas van de Boven-Karama-rivier (Galoempang), en voor de West-toradjas zijn de betreffende aantekeningen nog niet uitgegeven.

Wanneer wij deze beschrijvingen lezen, merken we op, dat de wijzen, waarop het stamfeest gevierd wordt, verschillen te zien geven, maar de handelingen die verricht worden, hebben slechts één doel: aan de deelnemers levenskracht en gezondheid te bezorgen.

Het is mijn bedoeling na te gaan, welke denkbeelden de bewoners van Midden-Celebes ertoe kunnen hebben gebracht hun stamfeest te houden op de wijze, zooals zij het doen, en wat zij zich daarbij voorstellen.

Het leven en de plaats, waar dit te krijgen is.

Om de bedoeling van het stamfeest te leeren kennen, moeten we eerst nagaan wat de bewoners van Midden-Celebes van het leven (de levenskracht) denken, en waar zij zich voorstellen, dat dit te krijgen is.

Wat leven is, weten de bewoners van Midden-Celebes evenmin als wij; zij zien alleen de tegenstelling: leven en dood. Leven is licht, warm; dood is donker en koud. De natuurlijke bronnen van licht en warmte zijn de hemellichamen; in de eerste plaats de zon, maar ook de maan en de sterren. Vandaar komt de levenskracht, het leven in al het geschapene. Dat leven is wel onstoffelijk en dus onzichtbaar, maar de natuurmensch voelt het als iets reëls, als een substantie, die het geschapene toegemeten wordt. In het algemeen wordt het als iets onpersoonlijks, een stof gedacht; voor zoover het den mensch betreft wordt het beschouwd als iets persoonlijks, het onstoffelijke deel van den mensch.

Wanneer de mensch sterft, gaat het leven weg; het keert terug naar het uitspanse, vanwaar het tot den mensch gekomen is. Het werk van priesters en sjamanen is niet anders, dan leven halen uit den hemel voor de zieken. De hemel is het rijk van zon, maan en sterren, die door hun onveranderlijk licht en de warmte die ze uitstralen bewijzen onverwoestbaar leven te bezitten.

De natuurmensch dramatiseert alles: de Hemelheer, van wien zon, maan en sterren zijn, geeft het leven, en tal van geesten in het luchtruim zijn de bemiddelaars daarbij. Bij

enkele stammen gaat de priester of de priesteres, geholpen door deze luchtgeesten, naar den Hemelheer toe om leven te vragen; dit gebeurt bij de Moriërs en de Poso-toradjas. Bij de andere stammen komen de luchtgeesten in het medium om zelf leven te brengen. De bijzondere trekken, waaronder dit geschiedt, verschillen onderling bij de stammen. Deze hangen af van de geestelijke hoogte, waarop de leden van den stam staan; of zij nog alleen aanvoelen, dat zij zich dit leven kunnen verschaffen langs mechanischen weg, dan wel of zij de voorstelling hebben, dat het leven het eigendom is van een god, uit wiens hand zij het ontvangen; m.a.w. of zij zich de werking der geestelijke dingen dynamisch denken, dan wel of hun voorstelling, hun geloof, zich meer richt op een persoonlijke macht, een god.

Hoe het leven, nadat de mensch gestorven is, weerterugkeert naar de bron, vanwaar het gekomen is, vinden we duidelijk voorgesteld bij de bewoners van den Banggai-archipel. Daar voegt zich het door den dood vrijgekomen leven bij *pilogot*. Dit kunnen we noemen den verzamelnaam van het leven van al de leden van de familie: van dat der stamouders af, altijd maar vermeerderd met het leven van hun nakomelingen, die gestorven zijn. Deze verzameling van het leven der familie, min of meer als persoon gedacht, woont in het midden van den familiehemel, de middelpaal van het huis. Bij dien paal worden de offers gebracht, die dit collectieve leven, de *pilogot*, krachtig moet houden, opdat hij altijd opnieuw leven kunne geven aan hen, die tekortkomen, wat blijkt uit hun krankheid. Houdt men op met het brengen van offers, d.i. versterkt men het leven der familie niet met offers, dan is dit ook niet meer in staat de leden te helpen.

Wat het huis is voor de familie, is de hemel voor den stam; wat de stamouders voor de familie zijn, is de oervader of het eerste menschenpaar voor het heele volk. Deze *pilogot*-vereering heeft dus niet te maken met den doode, in den zin waarin wij van hem spreken; ze heeft niets uitstaan met den na den dood voortlevenden mensch, de doodenziel, die naar de doodenstad gaat en daar in een

schimmen bestaan het leven voortzet. De priesters en sjamanen, die den menschen leven toevoeren, mogen zich niet met de dooden inlaten; ze moeten verre blijven van lijken en doodenzielen of schimmen om de kracht van het leven, dat ze iemand bezorgen, niet te schaden of te verzwakken.

Zoo duidelijk als we het bij pasgenoemde eilandbewoners vinden, is de voorstelling van dit leven bij de volken op Midden-Celebes niet meer. De reden hiervan moet vermoedelijk gezocht worden in de omstandigheid, dat bij de laatsten een grootere plaats in de voorstellingen is toegekend aan den doode in zijn schimmenbestaan, zooals bijv. aanstonds blijkt uit de uitvoerige doodenfeesten bij de Moriërs, de Poso-toradjas en de Sa'dan-toradjas. Deze feesten hebben alleen ten doel om de doodenziel, die steeds in nauw verband met het lijk wordt gedacht, een luisterrijk bestaan in het hiernamaals te bezorgen. Bij de stammen op den oostarm van Celebes en bij de West-toradjas treffen wij echter nog het verschil aan, dat gemaakt wordt tusschen het leven, dat den mensch bij den dood verlaat en naar zijn plaats van oorsprong in het uitspannel terugkeert, en de doodenziel, die naar het schimmenrijk onder de aarde gaat. Zoo kennen de To Wana, een achterlijk gebleven stam der Oost-toradjas, geen schimmenrijk: wanneer het lijk is vergaan, is de mensch en zijn schim verdwenen; alleen dat wat hem in zijn aardsch bestaan deed leven, leeft voort en versterkt het leven der nakomelingen, of helpt dit versterken.

De To Loinang, die hun dooden naar een schimmenrijk laten gaan, ze zelfs erheen jagen om van ze ontdaan te zijn, vertellen tegelijkertijd, dat zij het stamfeest vieren, opdat de dooden niet te ver weg zullen gaan; dat zij bij het gezin zullen blijven om dit in alle moeilijkheden des levens bij te staan. Het is duidelijk, dat hierbij aan twee dingen gedacht wordt, die beide in verband staan met den doode, namelijk het leven, dat zich van den doode heeft afgescheiden en dat men bij zich wil houden om er zelf door te leven, en de schim, die met het lijk verbonden is en die men zoo spoedig mogelijk naar de doodenstad wil sturen om zich voor hetzelfde lot van doodgaan te vrijwaren.

Bij de West-toradjas vinden we het leven en de doodenziel of schim van den mensch na zijn dood op allerlei wijzen met elkaar verward en met elkaar verbonden. Dit kan ons niet verwonderen van menschen die slechts heel vage begrippen koesteren van onzienlijke dingen. Maar we vinden toch aanwijzingen, dat ook zij verschil maken tusschen hetgeen den mensch tijdens zijn aardsch bestaan deed leven, dat naar den hemel gaat, en de zoo nauw met het lichaam verbonden doodenziel, die naar den hades gaat. Ik noem hier alleen een voorbeeld uit het landschap Napoe. Hier zegt men, dat bij den dood van een mensch schimmen uit de onderwereld en geesten uit den hemel tot den gestorvene komen en elkaar het bezit betwisten van datgene wat den mensch tijdens zijn aardsch bestaan deed leven, zijn *tanoeana*. Overwinnen de luchtgeesten, dan nemen ze de *tanoeana* van den gestorven mensch mee naar den hemel en deze wordt daar op zijn beurt een luchtgeest, d.i. een geest, die den mensch leven en gezondheid bezorgt. Behouden de doodenzielen (schimmen) de overhand, dan voeren zij de *tanoeana* met zich mede naar hun verblijf onder de aarde en daar wordt hij ook een bewoner van den hades, het tegenovergestelde dus als een Lebenspender, wat hij in het eerste geval zou zijn geweest.

De stammen van Midden-Celebes stellen zich dus voor, dat alle leven en gezondheid uit het luchtruim komt. De voornaamste houder of representant van dat leven is de zon. Er zijn nog een paar stammen in Midden-Celebes, die geen priesters of sjamanen gebruiken om dat leven te verkrijgen maar die dit rechtstreeks van de zon vragen. Een duidelijk beeld van deze wijze van natuurdienst vinden wij bij den kleinen stam der To Seko. Als hier iemand ziek is, gaat een oude van dagen in den vroegen morgen, als de zon pas opgegaan is, op den grond zitten, met het aangezicht naar het Oosten gewend. Hij spreidt een doek vóór zich uit, legt daarop sirih-pinang, en roept den Hemelheer aan, aan wien hij om leven vraagt voor den zieke.

Dit aanroepen van den Hemelheer kan ieder verrichten. Het is begrijpelijk, dat het veelal mannen op leeftijd zijn,

die gevraagd worden dit te doen. Deze zonnediens heeft zich voor een groot deel opgelost, is samengesmolten met het priester- en sjamanenwerk, dat door invloed van binnengekomen vreemdelingen moet zijn ontstaan. De elementen van den ouden zonnediens vinden wij nog in dit priester- en sjamanenwerk terug. Daarnaast kent men nog het *monjomba*, hetzelfde woord als het Mal. *menjembah*, hier in den zin van „aanroepen”, „aanbidden”. Dit *monjomba* heeft zich echter beperkt tot bepaalde plechtigheden, zooals bij de Bare'e sprekende Toradjas tijdens het tempelfeest *montjojo*, waarbij elke huisvader mag „aanroepen”. Hij gebruikt hiervoor een houten staf, die veel overeenkomst vertoont met een rijststamper en ook denzelfden naam draagt als deze.

Alleen in Bada' is de oude zonnediens blijven bestaan. Daar heeft men nog den zonnepriester, den *topeka'alo* „degeen die zich tot de zon wendt”. Hij doet geen dienst wanneer voor zieken nieuw leven wordt gevraagd; in deze functie is hij geheel verdrongen door den sjamaan. Maar bij natuurrampen, in verschillende perioden van den akkerbouw, doet hij zijn werk, en vraagt hij om een zegen. Wanneer het groote sjamanenfeest wordt gevierd, dat in nauw verband staat met het stamfeest, pleegt de edelman, die het feest op touw zet, te overleggen met den zonnepriester, wanneer en hoe alles zal geschieden. Een rechtstreeksch aandeel bij de handelingen op het feest heeft hij echter niet.

Na alles wat hier is opgemerkt kunnen we zeggen, dat de bewoners van Midden-Celebes zich voorstellen, dat voor hen op de aarde, d.i. het tusschenrijk waar ze wonen, dood en leven een voortdurenden strijd met elkaar voeren; dat in de onderwereld de dood heerschappij voert, en dat in het luchtruim, het hemelrijk, niets dan leven is. Wanneer nu de menschenwereld eens een poos naar het luchtruim, het rijk des levens, kon worden overgebracht, zou alle ziekte en dood verdwijnen. Dezen wensch nu tracht men op het stamfeest bij alle stammen te verwezenlijken.

Ik heb hiermee de bedoeling van het stamfeest vooropgesteld. We zullen nu de bijzonderheden van dat feest bij de verschillende volken nagaan, om daaruit te laten zien,

dat dit streven inderdaad bestaat, namelijk om een hemel op aarde te scheppen, teneinde de menschen een poos lang daarin te laten wonen om volop leven en gezondheid deelachtig te worden.

De naam van het stamfeest.

Wij hebben allereerst onze aandacht te wijden aan den naam, dien het feest in verschillende deelen van Celebes draagt. In Balantak heet het feest *soemawi*, afgeleid van *sawi*. Bij de To Loinang spreekt men van *monsale*, van *sali*, een nevenvorm van *sali*. De To Wana noemen hun stamfeest *mosalia*, „*salia* maken”, van *sali*. Bij de Moriërs en de Oost-toradjas zegt men *mompokowoerake* en *mompakawoerake*, „van allen *woerake* maken”; degenen die zich meer rechtstreeks aan deze plechtigheid onderwerpen, dragen den naam van *woerake*. Bij de West-toradjas wordt het stamfeest met verschillende namen aangeduid, die elk slechts een onderdeel van de plechtigheid aangeven, zoodat deze namen van geen nut zijn bij het onderzoek naar de bedoeling van het feest. Zoo heet het feest bij de Kaili- en de Sigi-groep dier Toradja-afdeeling *mokeso*, „tandenvijlen”, wat bij die gelegenheid wordt gedaan. Bij de Koelawi- en de Koro-groep spreekt men van *soesa taro*, „het *taro*-dans-feest”, omdat deze dans in dien tijd wordt uitgevoerd. In Rampi' zegt men *mobantoe*, een naam, die in Bada' gegeven wordt aan het wijdingsfeest van sjamanen; de grondbeteekenis van dit woord kan ik niet opgeven ¹⁾.

¹⁾ In het Bare'e is *wantoe* „maat”, en *mawantoe* „meten”. *Mobantoe* is hier de naam van een plechtigheid op den akker, in den tijd dat de vrucht zal worden geoogst, nadat de voorgangster bij den oogst eerst drie dagen alleen aren heeft gesneden. Er worden dan hier en daar op den akker gevorkte takjes tegen de rijststoelen gezet, en de bedoeling daarvan is om te maken dat de *tanoana* of levensgeest van de rijst niet weg zal gaan, nu vele menschen komen oogsten. *Mobantoe* kan dus bij het stamfeest doelen op het vastleggen van den levensgeest op de leden der gemeenschap, bij het inwijdingsfeest der sjamanen op het vasthechten van den helpenden luchtgeest aan den sjamaan, opdat hij (de geest) zijn medium nimmer in den steek late.

In Besoa heet het feest *modondi*, naar een reidans waarvan dans en zang moeten dienen om levenskracht en vruchtbaarheid af te bidden. In Napoe zegt men *mopanoembai*, dat kan beteekenen „iemand tot *toemba* maken”. Wat *toemba* in het Napoesch is weet ik niet, maar het kan hetzelfde wezen als *toembang*, dat we beneden terug zullen vinden bij de Zuid-toradjas, waar het de naam is voor degenen wien de plechtigheden van het stamfeest in de eerste plaats gelden.

Bij de groote afdeeling der Zuid-toradjas en bij de To Seko draagt het stamfeest den naam van *ma'boea*, „vruchten voortbrengen”, hier dan in den zin van „vruchtbaar maken”. Bij de To Seko duikt weer het woord *sali* op, waar zij, die rechtstreeks een rol spelen bij het *ma'boea*, den naam dragen van *haliang*, hetzelfde als *salia* bij de To Wana op Oost-Celebes.

De woorden *sali* (*sale*, *sawi*), en *woerake* moeten nog verklaard worden. *Sali*, *sale*, *sawi* beteekenen „opklimmen”. Bij de Poso-toradjas zijn beide vormen *sali* en *sawi* in gebruik, het eerste in de priester-, het tweede in de dagelijksche taal. *Woerake* is afgeleid van *rake* (Mal. *daki*), dat eveneens „opklimmen, naar boven gaan” beteekent. Dr. N. Adriani geeft *woerake* weer met „floep, naar boven”. Tegenwoordig wordt met dezen naam een soort van luchtgeesten aangeduid.

Het doel van het stamfeest der Moriërs en Bare'e sprekers is dus om van degenen, die bij het feest rechtstreeks betrokken zijn, *woerake* of luchtgeesten te maken. Dit wordt bevestigd door wat we bij de To Loinang vinden, van wie het meest oorspronkelijke deel, de Baloa-afdeeling, naast het reeds genoemde *monsale*, hun stamfeest aanduiden met den naam van *mombaoe boehake*, „*woerake* (luchtgeesten) maken”, nl. van de menschen, aan wie de plechtigheid wordt voltrokken. De namen *sali* en *woerake* voor het stamfeest wijzen dus duidelijk erop, dat hierbij gedacht wordt aan een opklimmen, een opstijgen naar het luchtruim. Ik zal in het vervolg blijven spreken van „hemel”, maar bedoel hiermee niet anders dan het luchtruim, het uitspansel.

De menschenwereld in den hemel verplaatst.

Het is alleen in de verbeelding, dat het menschdom een tijdlang in den hemel, het rijk van leven en gezondheid verplaatst kan worden, en om dezen wensch tot werkelijkheid te maken gaat men een hemel op aarde maken. Dit denkbeeld wordt op verschillende wijzen uitgevoerd. Bij sommige stammen wordt daarvoor een hut of loods opgericht. Zoo vinden we dit vermeld van de To Balantak en de To Wana. In die hut mag niet gekookt en gegeten worden. Er hebben alleen allerlei handelingen plaats, die levenskracht aan de menschen moeten toevoeren. Daar worden ook de bij deze plechtigheid behoorende dansen uitgevoerd. De twee genoemde stammen zijn in vergelijking met de andere volken van Midden-Celebes achterlijk. In het dagelijksche leven wonen ze in kleine huisjes verspreid op de akkers; eigenlijke dorpen kenden ze niet. Vermoedelijk vinden we in de feesthut, die voor het stamfeest wordt opgericht, een herinnering aan de stamwoning. Die hut is echter tijdelijk; na afloop van het feest wordt zij afgebroken en het materiaal wordt voor andere doeleinden aangewend.

Bij de Bare'e sprekende Toradjas zijn stammen, die het feest in den dorpstempel vieren, en er zijn er die daarvoor een afzonderlijke hut oprichten. We behoeven er niet aan te twijfelen, dat de dorpstempel op Midden-Celebes oorspronkelijk het stamhuis is geweest, althans een deel ervan, namelijk dat waar de mannen samenkwamen om zich met elkaar te onderhouden en hun feesten te vieren. Nu zijn de stammen, die den tempel voor het stamfeest gebruiken die, welke het minst onder invloed hebben gestaan van volken, die zich in lateren tijd met de Toradjas hebben vermengd. De gedachte ligt dus voor de hand, dat zij die voor het feest niet den tempel maar een hut gebruiken (dat zijn de To Onda'e en de To Lage), dien vreemden invloed in zoo sterke mate hebben ondergaan, dat zij de herinnering aan den tempel als stamhuis hebben verloren, zoodat ze een afzonderlijke hut voor het feest zijn gaan oprichten, als een surrogaat voor het stamhuis. Diezelfde To Onda'e en To

Lage vieren wel hun groote doodenfeest in den tempel, waartoe de beenderen der overledenen in dat gebouw worden gebracht. Daarentegen doen de anderen, die het stamfeest in den tempel vieren, dit niet: zij richten voor de beenderen hunner afgestorvenen een afzonderlijke hut op. Dit opvallende verschil kan wel uit niets anders zijn ontstaan dan uit de voorstelling, dat leven en dood niet onder hetzelfde dak kunnen worden gediend.

Maar dit is nog niet de hemel: in tempel of hut is met planken een soort van bak gemaakt, waarover een vloer wordt gelegd. We hebben hier dus een verheffen boven de omgeving, waarover de aardbewoners gaan. Sommige stammen demonstreeren het denkbeeld van opheffen naar den hemel nog door in de uiteinden der planken de koppen van jaarvogels uit te snijden. De jaarvogel wordt niet alleen genomen omdat hij de grootste der luchtbewoners is, maar ook omdat hij den naam van *alo* draagt, een woord dat in vele Toradja-talen „zon” beteekent, het voornaamste hemellichaam in het rijk van leven. De vloer is omringd door een gordijn, waarin degenen, wien het feest in de eerste plaats geldt, zijn opgesloten, afgescheiden van de aarde, overgeplaatst in den hemel.

Bij de To Mori, waar het feest gehouden wordt in de woning van een voornaam lid der gemeenschap, is ook een kamertje afgeschoten, waarin eenigen zich afzonderen om zich in den hemel verplaatst te denken. Dit kamertje heet *liwoengi*, „door een gordijn afgeschoten”. Hier wordt het opstijgen naar den hemel op een eigenaardige wijze gedemonstreerd: voordat zij, die in het kamertje zullen worden opgesloten, daarin gaan, klimmen ze op naar den kleinen zolder (*doensi*), die zich in de woning bevindt; daar wordt een kouden maaltijd genoten, en als ze weer naar beneden zijn gekomen, gaan ze in het kamertje.

Bij de bergbewoners der West-toradjas heeft het stamfeest gewoonlijk in den tempel plaats. In de laaglanden van diezelfde Toradja-afdeeling wordt het in een daarvoor opgerichte feesthut (*bantaja*), of in de woning van een voornaam ingezetene gehouden. Vreemde invloeden hebben

in de genoemde laaglanden ontbindend op het stamleven ingewerkt, zoodat wat oorspronkelijk het stamfeest is geweest, nu wordt uitgevoerd ten behoeve van het welzijn van bepaalde personen, die vermogend genoeg zijn om de kosten ervan te dragen.

Ook bij het cureeren van een zieke door de lucht- of levensgeesten wordt bij de bewoners der laaglanden in het West-toradjagebied de kranke in een hokje opgesloten. Dat hiermee de gedachte verbonden is hem hierdoor in den hemel over te plaatsen, blijkt uit den naam, die dat hokje draagt, namelijk *lalangi*, een samentrekking van *langi-langi* „wat op een hemel (*langi*) lijkt”. Een eigenaardige trek is aan deze geneeswijze, het zoogenaamde *mobalia tampilangi* verbonden. Bij het einde van het feest wordt een vuur aangemaakt, liefst van kokosdoppen. Wanneer dit in gloeiende kool veranderd is, trappen de sjamanen, die dienst gedaan hebben, daarin zoolang rond tot het gedooft is. Men zegt zelf, dat de sjamanen hierdoor willen bewijzen, dat zij op dat oogenblik geen gewone menschen zijn, maar geesten uit de luchtruimte, die met het vuur des hemels in aanraking komen zonder nadeel daarvan te ondervinden.

Bij de To Seko is de plaats van het feest het huis van den *tobara*, d.i. de geestelijke leidsman van den stam; zijn woning wordt dus beschouwd als het stamhuis.

Bij enkele stammen van de Zuid-toradjas verblijven zij, die rechtstreeks aandeel hebben aan het feest, in de woning van den feestgever, dat is degeen, die de noodige offerdieren verschaft; maar op de dagen, waarop alle leden van den stam erbij betrokken worden, gaat men naar de *kala'paran*, de algemeene offerplaats, die elk dorp erop nahoudt, en daar wordt een hut voor de betrokkenen gebouwd.

De waringin als voorstelling van den hemel.

De voor ons gevoel zonderlingste plek, waar de rechtstreeks bij het feest betrokkenen zich ophouden, is een waringin-boom (*baranna*), zooals het geval is bij sommige stammen van de Zuid-toradjas. Hiermee wordt daadwerkelijk een poging gedaan om als aardbewoner een poos in den

hemel te verblijven. De waringin is de hemelsche boom bij uitnemendheid, die ook in de maan gevonden wordt, een boom, die door den hoogen ouderdom en den omvang, dien hij bereikt, bewijst vol leven te zijn. Zijn luchtwortels, die naar beneden groeien, doen de Toradjas denken aan een handreiking van de geesten uit de lucht.

In de takken van den boom wordt een vloer gemaakt, waar de rechtstreeks bij het feest betrokkenen zich ophouden. Een stevige ladder voert er van den grond af heen. Dat men zich bij het beklimmen van die ladder voorstelt naar den hemel te gaan, blijkt o.m. hieruit, dat in het Ma'kalesche aan elke sport van de trap gouden krissen (goud = geel = licht, leven) gebonden zijn; bovendien zijn er twee zwaarden bij geplaatst, die heeten afkomstig te zijn van *manoeroeng*, d.z. hemelbewoners, die op aarde zouden zijn neergedaald en een tijdlang onder de menschen hebben gewoond.

Dat het gebruik om bij het stamfeest eenigen tijd in een waringinboom te verblijven, vroeger algemeen moet zijn geweest onder de Zuid-toradjas, blijkt uit verschillende bijzonderheden. Zoo wordt in Pangala van het feesthuis af een weg gemaakt van kasuarine-stammen en een touw naar het reeds genoemde offerterrein (*kala'paran*), naar een vierkant vloertje, *tangadok-tangadok*, dat van waringin-takken is gemaakt, met de zijden Noord-Zuid, en Oost-West. Het touw wordt aan den ZWhoek ervan bevestigd. Langs boomstammen en touw gaan zij, die rechtstreeks een rol spelen bij dit feest, naar het vloertje, en zetten zich daarop neer. Hiermee wordt duidelijk te kennen gegeven, dat deze personen genacht worden naar een waringinboom op te klimmen.

Bij de *tangadok-tangadok* wordt nog een stelling opgericht, bestaande uit een vloer op zes hooge kasuarine-palen. De kasuarine, *boeangin*, (naar analogie van *woerake* te vertalen met „floep, met den wind mee”) zouden we den „luchtboom” kunnen noemen; men verbindt aan hem steeds de gedachte aan iets luchtigs, iets lichts. Dat de boomstammen, waarover naar de *tangadok-tangadok* geloopt wordt, en de palen van de pasgenoemde stelling van kasuarine-hout

moeten zijn, wil dus zeggen, dat de heele handeling in den hemel overgeplaatst is. Deze stelling heet *gorang*, met welken naam ook de vloer in den waringinboom wordt genoemd.

In dezelfde streek wordt als het feest is afgelopen, materiaal, dat voor de plechtigheid heeft dienst gedaan, naar den voet van een waringin gebracht, waarmede wel duidelijk wordt te kennen gegeven, dat dit materiaal eigenlijk in dien boom had moeten worden aangewend. Ook wordt bij het eindigen van een periode van het feest aan den waringin op de naastbijzijnde marktplaats geofferd.

Ook bij de Toradjas van Galoempang gaan op een van de dagen van het feest de vrouwen naar een waringin (*lamba*); ieder van haar heeft een hoen bij zich, dat aan den boom wordt geofferd. In Baoe van die streek gebeurt hetzelfde. Hier wordt een varken aan den boom geofferd, dat door een vrouw, die er verstand van heeft, aan de geesten (*dewata*) wordt opgedragen. Daar worden gebeden en heilwensen uitgesproken, en dan keert men naar huis terug. Op den terugweg houdt ieder een waringinblad in de hand, terwijl men den daarbij gebruikelijken zang aanheft (*soemajo*).

De wijzen waarop men de feestruimte tot hemel tracht te stempelen.

De ruimte, die voor hemel wordt aangewend, wordt op verschillende wijzen als zoodanig gestempeld. Wat aanstonds opvalt is, dat alles wat tot versiering dient of als bouw materiaal wordt gebruikt, geel moet wezen. Middenin de feesthut van Balantak wordt een gele bamboestaak opgericht. Daar, zegt men, ontmoeten sjamanen en luchtgeesten (dit zijn de geesten van het leven) elkaar. Het geraamte van het hokje, dat bij de To Mori en de Oost-toradjas wordt gemaakt, moet van gele bamboe zijn, de bamboe waaruit o.m. de zonneheld der To Mori te voorschijn gekomen is, toen hij op aarde verscheen. In een bak met levenskrachtige planten wordt bij de Bare'e sprekende Toradjas water gegoten uit een gele bamboe; dit heet dan *pandioe mboerake*, „het bad der lucht-(leven gevende) geesten”; hiermee wasschen zich alle deelneemsters. Maaltijden,

die een sacraal karakter hebben, worden gehouden met geel gemaakte rijst, waarvoor curcuma wordt gebruikt. Wanneer bijv. bij de Zuid-toradjas de bij het feest betrokkenen zich op den *tangadok-tangadok*, den vloer van waringintakken, hebben neergezet met de beenen naar elkaar toe, d. i. wanneer ze in den hemel zijn, wordt een wan op haar beenen geplaatst, waarin allerlei spijzen, waarvan de rijst geel gemaakt is.

De personen, die in Mori naar den hemel verplaatst gedacht worden, dragen gele kleeren. Zoo ook in het Ma'kalesche (Zuid-toradjas). Bij de Poso-toradjas zijn aan de kleeren gele randen aangebracht. In het Rantepaosche worden de kledingstukken bij het einde van het feest geel gekleurd, en in het dagelijksch leven afgedragen. In Rampi¹⁾ smeren de vrouwen en meisjes die de plechtigheden ondergaan, zich het lijf in met curcuma en dragen gedurende de feestdagen geel gekleurde baadjes. In een enkele plaats (Leboni) van dit landschap worden ook wel mannen afgezonderd: dezen dragen dan een geelgekleurde korte broek.

In de kamertjes in de laaglanden worden kammen rijpe (gele) pisang opgehangen van drie of zeven soorten, al naar gelang van den duur van het feest. Dat het erom te doen is met de gele kleur een hemelsch karakter aan het kamertje te geven, blijkt wel uit de omstandigheid, dat die vruchten niet gegeten worden, maar alleen tot sieraad dienen. De pooten van de offertafel (*sawira*) in de *bantaja* zijn van gele bamboe, waarvan het bovineinde als vaas dienst doet; daarin zijn bouquetten van levenskrachtige planten, die in den hemel heeten te groeien, gezet. De leuning van de trap zijn van gele bamboe. Bamboes met sago, suikerriet, kokosnoten, van alles zeven, worden er opgehangen, als teeken van overvloed.

Het meeste geel wordt aangebracht door het topblad van den arenpalm. De bladeren van een jong arenblad liggen tegen elkaar aan gevouwen; ze zijn zachtgeel gekleurd. Deze bladeren worden uitgespreid en hangen dan als franje van den steel af naar beneden. Deze bladeren worden bij alle volken op Midden-Celebes kwistig aangebracht in de

als hemel gedachte ruimten. Daar waar voor dit doel kamertjes zijn gemaakt, zijn de wanden ervan soms van dit blad gevlochten. Zijn ze van katoen of foeja, dan zijn ze met dit blad versierd. Soms wordt deze bladerversiering met eenige plechtigheid aangebracht. Als voorbeeld hiervan deel ik mee, hoe men in dit opzicht in Seko te werk gaat, waar, zooals we gezien hebben, de woning van den geestelijken leidsman (*tobara'*) van den stam, het stamhuis dus, als hemelruimte is ingericht.

Bij den aanvang van het feest dan wordt een reidans, het *monghota*, uitgevoerd. Vier of vijf vrouwen, die naar dezen reidans den naam dragen van *poponghota*, houden een jongen arentak, waarvan de bladeren nog niet ontplooid zijn, vast. Op een gegeven oogenblik neemt een man den tak van de vrouwen over en steekt er driemaal mee naar een anderen man, die bovenaan de trap van het *tobara'*-huis staat. Deze neemt daarna den tak over, en brengt hem in huis. Dan volgen de genoemde vrouwen (*poponghota*). Ze heffen den tak driemaal op in de hoogte en laten hem daarna vallen, betreden hem (om de aan elkaar plakkende bladerenreepen los te maken), spreiden ze uit, en scheuren de bladschijf aan reepen, zoodat het franje wordt. Tenslotte wordt de tak gespleten; de eene helft wordt gebonden aan de ladder, die van de *paroeng* (de vloer die als hemel dient in de woning) naar de nok van het huis leidt. De andere helft van het palmblad wordt in stukken gesneden, die overal in huis worden opgehangen, in de eerste plaats aan het dak. Deze „versieringen” mogen niet weggenomen worden als het feest is afgelopen, zoodat de talloze zwart berookte bladerenreepen, die in sommige huizen te zien zijn, alles behalve een versiering zijn.

Ik heb sterk den indruk gekregen, dat men in de smalle, lange, gele bladerenreepen van het jonge arenblad zonnestralen ziet; in elk geval wordt er de gedachte van licht en leven aan gehecht¹⁾. De bedoeling van deze versiering

¹⁾ Deze voorstelling van zonnestralen vinden we bij de Bare'e sprekende Toradjas in de *pebantja ndompoe*, „bloeiwijze van de *rompoe*”,

en van al het andere geel, dat wordt aangebracht, kan niet anders zijn, dan om de voorgestelde hemelruimte met licht en leven te vullen, zooals het in het luchtruim, naar de voorstelling dezer menschen, in werkelijkheid het geval is.

De voorstelling van de zon in den nagemaakten hemel.

Deze gedachte wordt nog versterkt door de afbeeldingen van de zon of althans van licht en leven uitstralende hemellichamen, die in de gefingeerde hemelruimte worden aangebracht. Daarvoor komt allereerst de zonnehoed in aanmerking. In dit kleedingstuk, dat niet inheemsch is, zien de bewoners van M.-C. een voorstelling van den hemel of van een der hemellichamen. Zoo wordt de offertafel bij de Karama-toradjas (Galoempang) als hemel gekenmerkt door dat men er een zonnehoed op legt.

Nog duidelijker is dit tenopzichte van de offertafel, de *paroeng*, der To Seko. Hier is het geen zonnehoed, maar een hoepel, die met rotan aan de zoldering is opgehangen. Aan dezen hoepel is franje van jong arenblad, gebonden, en wanneer mijn onderstelling, dat men hieraan de gedachte van lichtstralen verbindt, juist is, hebben we in dien hoepel een voorstelling van den licht, dus leven, uitstralenden hemel of van een hemellichaam te zien. Uit den naam van dit voorwerp is niets op te maken, want deze is *toeloena tami*, „versiering van het huis”. Wanneer het stamfeest zal worden afgesloten, als het gedurende drie jaar met tusschenpoozen is gevierd, wordt deze hoepel naar beneden gelaten, en hij blijft beneden, totdat de noodige buffels opgevangen zijn, die ten besluite van het feest zullen worden geslacht.

een soort palm gelijkende op de *Metroxylon elatum*, die *wanga* heet. Dit is een bos gekleurde foejareepen, die voor de eene helft als een touw ineengedraaid en sluitend om het hoofd zijn gelegd; de rest hangt van achter in losse reepjes neer, alsof het loshangend hoofdhaar ware. Deze *pebantja ndompoe* is het kenmerkende hoofdtooiel van de priesteressen. Waarschijnlijk wordt hiermee verzinnelijkt het uitstralen van de levenskracht, die ze aan de zieken wil meedeelen, uit haar. Om dezelfde reden speelt de bloeiwijze van de pinang bij het priesterwerk een voorname rol. Vaak worden de stelen van de pinangbloesem stuk geslagen om de uitstraling van het leven, dat erin is, gemakkelijker te maken.

Als de offerdieren opgevangen en gebonden zijn en de hoepel weer zal worden omhooggetrokken, wordt eerst een buffel geslacht, die aan den hoepel gewijd is. Dit heet *masoesoeng toeloena*; hij wordt bij deze gelegenheid van nieuw arenblad voorzien. Wat met dit neerlaten van den hoepel bedoeld wordt, weten de menschen zelf niet te zeggen. Vermoedelijk wordt hiermee een voorstelling gegeven van het ondergaan van de zon: het moet nacht wezen. De veelal half verwilderde buffels worden in den nacht gevangen; bleef het nu dag in het stamhuis (den tijdelijken hemel), dan zouden de buffels niet spoedig gepakt kunnen worden. Deze verklaring wordt waarschijnlijk, omdat er meer dergelijke bepalingen voorkomen tijdens het stamfeest. Zoo moeten bij de Karama-toradjas de *haliang* zich tijdens het opvangen der buffels te slapen leggen, „opdat de dieren zich spoedig zullen laten vangen”.— Wat de *paroeng* der To Seko betreft, deze wordt na afloop van het feest afgebroken, maar den hoepel laat men hangen.

Aan de beide breedtezijden van het hokje, waarin bij de Bare'e sprekende Toradjas de hoofdpersonen op het feest zich terugtrekken, is een fraai versierde zonnehoed opgehangen. Hierdoor wordt dit verblijf in den hemel verplaatst, hetzij dan dat de zonnehoed gedacht wordt als het embleem van den hemel, dan wel als voorstelling van zon of maan, waarop de op het feest te wijden meisjes naar het luchtruim reizen.

Bij de To Wana op den oostarm van Celebes wordt de mand, waarin alle levenskracht voor de menschen wordt vergaderd, en die den naam draagt van *rare*, tot hemel gekenmerkt doordat er een zonnehoed op geplaatst wordt.

Voor al bij de Bare'e sprekende Toradjas speelt de zonnehoed als embleem van den hemel of van een hemellichaam een voorname rol. Niet alleen wordt daarmee het kamertje waarin de te wijden personen worden opgesloten, door zonnehoeden tot hemel gestempeld, maar die personen moeten ook gedurende de dagen van het feest een zonnehoed dragen om de illusie volkomen te maken. De zonnehoed is het kenteeken van de priesteres, die de dienaar der

luchtgeesten is. Deze hoeden worden daarom gewoonlijk versierd met loovertjes, mica, stukjes koperblik en andere schitterende dingen, om de voorstelling als bron van licht te versterken.

Ook de ronde rijstwan, die, zooals we gezien hebben, hier en daar bij de Zuid-toradjas op het stamfeest in gebruik is, drukt vermoedelijk dezelfde gedachte aan den hemel uit.

Een andere vorm van wat den hemel met de daarin wonende levenskracht moet voorstellen, vinden we nog bij het stamfeest der Sa'dan-toradjas. In het NO van de *tangadok kaloea*, een vloer, die als tijdelijken hemel dienst moet doen, is een lange bamboe offerstaak opgericht. Boven in den top ervan is een *karerang* gehangen, dat is een van jong arenblad gevlochten koepeltje, waarvan de gele bladeren gedeeltelijk als franje afhangen en gedeeltelijk tot een vloertje in het koepeltje worden gevlochten om er offers op te leggen. In verband met de gedachten, die we hebben leeren kennen, zou men dan in dezen koepel de zon hebben te zien, die den pas genoemden vloer eerst recht tot hemel stempelt.

Voorstellingen van den hemel als een huis.

Voorstellingen van den hemel als een huis waarin levenskracht woont, komen herhaaldelijk bij het stamfeest voor. Zoo maken in Mori de *woerake*, dat zijn de meisjes en vrouwen, wien het feest in de eerste plaats geldt, zich een vlechtsel van roode, witte en gele reepen geklopte boomschors; het voornaamste deel ervan heeft den vorm van een doosje of mandje, waarvan, als het is opgehangen, de gekleurde reepen afhangen als een breede staart. Deze *woka*, zooals het voorwerp heet, stelt een huisje voor, waarin de levenskracht van de eigenares woont, die ze zich in den hemel, waar ze gedurende haar afzondering heeft geleefd, gehaald heeft. Na afloop van het feest wordt de *woka* in een willekeurigen hoek van het huis onder het dak opgehangen. Is de eigenares ziek, dan wordt bij de *woka* een offer van rijst en gierst gehangen. Als men gaat verhuizen wordt de *woka* meegenomen om hem in de nieuwe woning eenzelfde plaats te geven. Mocht bij een brand de *woka* in

vlammen opgaan, dan zal de eigenares zeker ziek worden, als ze niet zoo gauw mogelijk opnieuw deelneemt aan een stamfeest.

Bij de Bare'e sprekende Toradjas vinden we dit voorwerp onder denzelfden naam (*woka*) terug. Hier is er echter dadelijk een huisje in te herkennen: een van bamboelatjes gevlochten vloertje van 1,5 à 2 dm in 't vierkant, dat aan vier in de hoeken bevestigde touwtjes wordt opgehangen. Een lapje geklopte boomschors is er bij wijze van dak overheen geplooid, en onder het vloertje zijn in de vier hoeken bamboetjes van een vingerlengte vastgemaakt, bij wijze van palen. Deze huisjes worden ten behoeve van de *woerake* vervaardigd, onder welken naam de Bare'e sprekende Toradjas de luchtgeesten verstaan. Deze luchtgeesten nu zijn het als persoon gedachte leven of de levenskracht van de overleden voorzaten, wier leven na den dood weer naar het luchtruim is teruggekeerd. Voor elken zieke maakt de priesteres zoo'n huisje, waarin het van den Hemelheer gevraagde en ontvangen leven kan wonen. Bij den stam der To Lage wordt de *woka* nog als bron van licht en leven gekenmerkt, doordat er een stuk van een jongen gelen arentak aan toegevoegd wordt, waaraan de zin van zonnestralen mag worden toegekend. Evenals in Mori worden deze huisjes met leven erin, boven in het dak gehangen, en er moet voor gewaakt worden, dat deze voorwerpen niet door lekkage nat worden. De rijen *woka*, die vroeger in de huizen der Poso-toradjas te zien waren, zijn dus zoo-vele hemeltjes op aarde gedacht.

Ik moet nog een voorwerp vermelden, dat mede waarschijnlijk een voorstelling bedoelt te zijn van een hemellichaam. Op het stamfeest *ma'boea'* der Sa'dan-toradjas wordt, wanneer de *gorang* (de als hemel gedachte vloer) op het offerterrein (*kala'paran*) is opgericht, ook de *roema-roema*, „wat op een huis lijkt” (Mal. *roemah*) gemaakt; dit is een tafel op vier wielen. Wanneer de *totoembang*, de hoofdpersoon op het stamfeest, met haar zeven gezellinnen, drie ommegangen om vloer en wagen hebben gemaakt, wordt een varken geslacht, en vier pakjes offerspijs (*pesoeng*)

worden op den wagen gelegd. Later wordt er in het verblijf van de hoofdpersoon (*totoembang*) weer een varken geslacht, dat vervolgens op den wagen wordt gelegd en hier in stukken gesneden. Die stukken heeten dan verdeeld te worden onder de verschillende dorpen van den stam, maar tenslotte verdeelen de leidster (*toboerake*) en de trommelslager (*toma'gandang*) ze onder elkaar.

De wagen of *roema-roema* nu is een zonderling verschijnsel in de Toradja wereld, waar men geen wagens kent. Met de *roema-roema* wordt verder niets gedaan. Dit voorwerp is van vreemden overgenomen, en in verband met het geheel kan er niet anders mee zijn voorgesteld dan een hemellichaam. De menschen zelf weten niet wat ze ervan moeten denken. Wij denken hierbij in de eerste plaats aan de zon, den zonnwagen. Het varken wordt in den hemel, bij de *totoembang*, geslacht, daarna op den wagen gelegd, en van hier uit over den stam verdeeld. De zin kan wezen: het leven, de levenskracht in den hemel wordt door de zon, door haar licht en warmte gedistribueerd.

De gedachte aan de zich voortbewegende hemellichamen moet ook liggen in de gewoonte bij ditzelfde volk om de *totoembang* en haar gezellinnen in mooi versierde draagstoelen (*boelean*) naar het terrein en eenige malen om de *gorang*, den gefingeerden hemel, te dragen. Tenslotte wordt een touw gespannen om de ommegangen stop te zetten, waarna de genoemde personen zich in een voor haar opgerichte hut terugtrekken. De meening, dat we hier te doen hebben met een voorstelling van den loop der hemellichamen wordt versterkt door de omstandigheid, dat bij een vroegeren gang naar het offerterrein (*kala'paran*), waarbij de *totoembang* en haar gezellinnen niet in draagstoelen worden vervoerd, maar over *Dracaena*-bladeren loopen, die daartoe op kleine afstanden van elkaar zijn gelegd, achter haar aan een man komt, die zich een paar versierde horens op het hoofd heeft gezet; dit embleem kenmerkt hem als maan. Aan zijn arm is een lange doek, *pangroei*, gebonden, die door den feestgever en zijn familieleden (*ampoe boea* „eigenaars van het *boea*-feest") wordt vastgehouden.

Achter hen aan komt het volk. De heele stoet trekt driemaal om de *gorang*, den geïmproviseerden hemel heen. Is de boven uitgesproken opvatting juist, dan zijn bij deze handeling alle leden van de gemeenschap of den stam in hemellichamen veranderd, die hun loop aan het uitspannel volbrengen.

Bij het maken van al de genoemde voorwerpen (*roema-roema*, draagstoelen, horens, enz.) wordt steeds vooraf een varken geslacht om aan dat voorwerp leven mede te deelen.

De getallen vier en acht.

Een andere omstandigheid, die erop wijst, dat we bij het stamfeest in den hemel zijn geplaatst, is de groote rol die de getallen vier en acht (soms ook twaalf) spelen. Deze getallen doelen op de hemelstreken, en duiden als zoodanig het luchtruim aan. De ronde vorm van den horizont vinden wij terug in den zonnehoeft, den hoepel, de wan. Vooral bij de Zuid-toradjas komen we telkens met vier en acht in aanraking. Steeds wanneer geofferd wordt, zijn het vier pakjes (*pesoeng*) met offerspijs, die daartoe worden aangeboden. In de wan, die de hoofdpersoon en haar gezellen op de uitgestrekte beenen houden wanneer ze op den vloer (*tangadok-tangadok*) zitten, worden de vruchten van allerlei gewassen gelegd, van elk acht stuks. In Manipi doen bij het *ma'boea* vier of acht leidsters, die hier den naam dragen van *topalalanan*, dienst.

In Mori verblijven de meisjes die behandeld worden vier nachten in het kamertje dat tot hemel moet dienen. In de *woka*, het zoogenaamde huisje waarin haar levenskracht woont, worden als offer gedaan: vier kleine pakjes gekookte witte, vier met roode rijst, en vier met gierst. In Seko duurt de afzondering vier nachten. De ommegangen om het stamhuis, die bij verschillende gelegenheden worden gemaakt, zijn acht. Zoo zouden we door kunnen gaan met het bijbrengen van voorbeelden.

De personen wien het stamfeest geldt. De geïnitieerden.

Nu we kennis hebben gemaakt met de plek, die als middelpunt voor het stamfeest dienst doet, waarvan we

7 en van 3 dagen, de meisjes van beide regels de plechtigheid ondergaan, maar van de jongens alleen zij, die de groote wati van 7 dagen volgen. In de andere streken der laaglanden wordt dit verschil niet gemaakt. Voordat de jongens en meisjes in hun kamertjes worden afgezonderd, worden ze gebaad en heeft het tandenslijpen plaats, hier en daar nog in werkelijkheid, meestal echter in schijn. Later, tegen den tijd dat ze gaan trouwen, gebeurt het tandenslijpen dan in werkelijkheid.

Gedurende hun verblijf in de kamertjes wil men blijkbaar doen gelooven, dat de opgesloten kinderen geen gewone menschen zijn. Niet alleen dat ze hun „hemel” niet mogen verlaten, omdat ze de aarde en de zon niet mogen zien, defaaceeren mogen ze niet, want dan ontstaat *sala wati* „verkeerde wati”, zondigen tegen den regel, tengevolge waarvan zoo iemand allerlei kwalen zou krijgen, zooals boven reeds zijn genoemd. Er zijn streken, waar de plechtigheid nog eenmaal aan het kind wordt voltrokken, als het gedurende zijn opsluiting zijn gevoeg heeft gedaan. Urineeren is geoorloofd; dit doen de kinderen door de vloer.

Er zijn streken, als Bora en Kaleke-Dolo, waar de regels heel streng zijn: de kinderen mogen niet praten, vooral niets vragen; daarom worden ze volop van alles voorzien. Mochten ze desnietteenstaande toch nog aan iets gebrek hebben, dan ritsen ze met de nagel langs den foeja wand van het kamertje. Dan licht degeen, die voor het kind zorgt, den wand op om te zien waaraan het behoefte heeft. De kinderen mogen de beenen niet uitstrekken. Doen ze dit, dan zullen ze later aan elephantiasis lijden. Ze mogen niet gaan zitten, nog minder staan. Niet met de handen krabben, als ze jeuk hebben, maar een stuk hout daarvoor gebruiken. Geen kookgerei aanraken; rijst in bamboe gekookt, of anders midden uit den pot genomen. De kom, waarin het eten is gedaan, niet aanraken. Ze eten alleen rijst met kippevleesch; geen groente, om geen aandrang te krijgen. Als ze gaan eten, wordt op de trom geslagen, en op de bamboe trompet, *taboeë*, geblazen.

Bij de andere volken van Midden-Celebes, van welke wij

nog moeten nagaan om wie het bij het stamfeest te doen is, zijn het alleen meisjes en vrouwen, die de plechtigheden ondergaan. Zoo bij de To Mori en de Bare'e sprekende Toradjas. Bij deze twee volken moet voor elk meisje tenminste eenmaal dit feest hebben plaats gehad; liefst meermalen maar dit hangt af van de omstandigheid, of de familie van het meisje de daaraan verbonden kosten kan betalen. Bij de Bare'e sprekende Toradjas meent men, dat een meisje voor wie dit feest niet wordt gevierd, krankzinnig zal worden of toevallen krijgen. Voordat zij de plechtigheden heeft ondergaan, mag het meisje ook enkele heilige voorwerpen, die bij den eeredienst gebruikt worden, niet aanraken.

Het feest wordt altijd gehouden voor een aantal meisjes uit dezelfde gemeenschap tegelijk. Daar er soms vier, vijf en meer jaren verlopen, voordat de gemeenschap in staat is weer zoo'n feest te vieren, waaraan hooge kosten verbonden zijn, en sommigen de plechtigheden voor de tweede en derde maal ondergaan, zijn de deelnemers van den meest verschillende leeftijd. Bij beide genoemde volken trekken de meisjes (die in Mori gedurende dien tijd den naam van *woerake* dragen) zich in het reeds beschreven hokje terug, 3 of 4 nachten lang. In Mori mogen ze zich daaruit niet verwijderen; ze doen haar behoeften door den vloer. Geen man mag haar zien, „want dan zou ze uit den hemel vallen en dood zijn”. In de dagen van afzondering doen ze niets, en ze eten en drinken zoo weinig mogelijk. Onder dit alles slaan oudere mannen op trommen, waarbij de aanwezige vrouwen in het voorhuis van de feestwoning den schuifeldans (*loemense*) uitvoeren; dit mag niet op den grond gebeuren, want dan zouden de meisjes ernstig ziek worden.

Bij de Bare'e sprekende Toradjas mogen de meisjes zich wel uit het kamertje verwijderen, als dit noodig is, maar dit moet met de noodige voorzorgen plaats hebben. Ze moeten begeleid worden door een der priesteressen, die ervoor te waken heeft, dat het meisje niet geroofd wordt door een mythischen reuzenvogel.

Voor Baoe gelden deze bepalingen ook; alleen behoeven de meisjes hier de knieën niet opgetrokken te houden. Te Galoempang zijn de voorschriften niet zoo streng. Hier heeten de meisjes *tosoemajo*, „zij die den *soemajo*-dans uitvoeren". Alleen dochters van aanzienlijken kunnen het worden. Gehuwden mogen ook onder haar wezen. Ze mogen vrijelijk naar beneden gaan, maar ze houden zich bij elkaar in dezelfde woning op. De voorschriften omtrent de spijsen zijn overal dezelfde: de meisjes mogen alleen rijst en vleesch eten (te Galoempang ook visch).

Bij de Zuid-toradjas is het aantal dergenen, om wie de plechtigheden zich concentreeren in iedere streek anders. Het zijn ook hier vrouwen, en we weten reeds dat ze den naam dragen van *totoembang*. In Pangala is het er slechts één, en wel de vrouw van een der voornaamste familieleden van den feestgever. In tegenstelling met wat we tot nu toe gezien hebben, is het hier een gehuwde vrouw. Ze is in haar bewegingen vrij, ze mag zich aan vreemden vertoonen. Ze mag niets eten van dieren, die voor een doode zijn geslacht. Verder zijn voor haar verboden: mais, varengroente, *seresako*, kortom alles wat op drogen grond groeit, met uitzondering van bamboespruiten. Ze eet alleen wat van de sawah komt. Bij de openbare plechtigheden wordt zij vergezeld door 7 gezellinnen, terwijl twee priesters (*tominawa*) de spijsverboden samen met haar in acht nemen.

In Ba'tan (Rantepao), om een andere streek te noemen, is het aantal *totoembang* niet bepaald; hier mogen ze zoowel gehuwd als ongehuwd zijn; als ze maar geen kinderen hebben, of gehad hebben. In deze streek wordt voor haar een vloer gemaakt in een waringin-boom, zooals boven reeds is medegedeeld. Onder geleide van de *toboerake* klimmen ze langs een bamboe ladder daarheen, het hoofd met een kostbaren doek bedekt. Ze blijven 8 etmalen op den vloer in den boom, en eten er alleen rijst die in bamboe gekookt is.

Na afloop van dezen tijd begeven alle vrouwen zich in haar beste kleeven uitgedost naar den boom. Daar worden een buffel en een varken geslacht; van een deel van het

vleesch wordt offerspijs gemaakt. Dan klimmen voor elke *totoembang* een man en een vrouw naar boven, en deze twee dragen de *totoembang*, die het hoofd nog steeds met een doek bedekt houdt, naar beneden. Op den grond aangekomen worden ze achtmaal om den boom heen gedragen, en dan naar huis gebracht. Van dien tijd af zijn de *totoembang* een jaar en langer in huis opgesloten; ze mogen niet in aanraking komen met rouwdragenden; ze voeden zich alleen met rijst en vleesch en enkele vruchtsoorten; het eenige wat ze doen is hun eigen voedsel koken; wanneer ze buitenshuis komen, moeten ze het hoofd bedekt houden met een doek; baden mogen ze alleen in een bepaalde bron. Duurt het feest meer dan één jaar, dan worden de *totoembang* aan het eind van elk jaar naar het offerterrein (*kala'paran*) gebracht, en achtmaal om de daar opgerichte offerstelling gedragen. Na afloop daarvan worden ze telkens naar haar woning teruggedragen. Alleen als het feest zal worden beëindigd, worden ze in een voor haar opgerichte hut op het offerterrein gebracht. Daar brengen haar verwanten haar nieuwe kleeven, en als de gebruikelijke offer- en andere plechtigheden zijn afgelopen, wandelen ze naar huis terug.

In Manipi vinden we een toestand terug, die herinnert aan dien op den oostarm van Celebes. Hier gaat namelijk het heele gezin van den feestgever op den vloer in de waringin-boom, en verblijft daar zes nachten. Voordat men na afloop van den gestelden tijd weer naar beneden gaat, houden twee mannen in oorlogstenu een spiegelgevecht, de een bovenaan, de ander onderaan de trap, die naar de hooge verblijfplaats leidt. Is men op den grond aangekomen, dan worden weer eenige buffels en varkens geslacht.

Het verbod om den grond te betreden.

Nu en dan is het verbod genoemd om den grond te betreden gedurende de afzondering der personen om wie het bij het stamfeest in de eerste plaats gaat. Zoo is dit al vermeld van de *woerake* in Mori. Komen ze buiten, dan worden ze naar twee planken gedragen, die op den grond

liggen; daarop voeren ze den schuifeldans uit (alleen te Tinompo loopen de meisjes naar de planken toe, maar dit mogen we voor een ontaarding of verslapping van het oude gebruik houden). Tusschen die beide planken zijn een varkentje en een zwaard geklemd. Dit laatste is met het scherp naar boven gekeerd, en dit steekt een weinig boven het oppervlak der planken uit. De meisjes schuifeldansen (*loemense*) nu over den rand der planken, en strijken daarbij telkens lichtelijk met de voeten over het scherp van het zwaard. Op deze wijze gaan ze viermaal (het firmament langs) rond; verwondt een harer zich hierbij, dan is dit een slecht teeken. Hiermee wordt vermoedelijk uitgedrukt, dat de meisjes hemelsche wezens zijn geworden, vol licht en leven, en daardoor zóó licht, dat ze zich niet verwonden door op een zwaard te treden. Verwonden ze zich, dan hebben ze niet genoeg licht en leven in zich opgenomen.

Bij de To Wana op den oostarm, waar alle menschen in de daarvoor bestemde hut samenkomen, zou zoo'n verbod den grond niet te mogen betreden, niet zijn uit te voeren. Hier nemen alleen de beide leidende sjamanen, die bij deze plechtigheid de representanten zijn van het heele volk, dit verbod in acht, en dit nog alleen op den laatsten dag van het feest. Dan worden pisang bladeren vóór de hut op den grond gelegd, en daarop staande juichen ze de opgaande zon toe, met hun geroep van „lelelele!” Drie-maal wordt dit herhaald, en zesmaal houden de beide sjamanen spiegelgevechten, zonder twijfel met de bedoeling om de booze machten (van den nacht), die het licht en het leven belagen, te verdrijven.

Bij de beschrijving van het stamfeest der West-toradjas, waar dit in sommige streken verbonden is met tandenvijlen en besnijdenis, vinden we herhaaldelijk vermeld, dat de kinderen na hun afzondering naar buiten gedragen worden of anders over op den grond neergelegde bladeren loopen.

Bij de afdeeling Peweneang der To Seko worden de *halang* uit 't *tobara*-huis naar beneden gedragen. Van de *totoembang* der Zuid-toradjas hebben we herhaaldelijk gezien,

dat zij worden gedragen (soms in draagstoelen), of over hout, touw en bladeren loopen.

De bedoeling van het verbod de aarde te betreden ligt, in verband met de beteekenis van het feest, voor de hand: de illusie van het in den hemel zijn, de wensch licht en leven deelachtig te worden, mag niet tegengewerkt, geschaad worden door aardsche, d.i. aan leven en licht vijandige machten.

Een aardige voorstelling van het terugkomen uit den hemel op aarde vinden wij bij de To Wana. Wij hebben gezien, dat ofschoon het feest bij dezen stam alle leden geldt, de meeste aandacht gegeven wordt aan hen die het voor de eerste keer meemaken, dit zijn de kleine kinderen. Wanneer nu het feest geëindigd is, en de sjamanen, die de plechtigheid hebben geleid, heengaan, vergezellen de moeders met haar zuigelingen hen een eindweegs, en keeren daarna naar de feesthut terug. Hier klimmen ze langs de andere trap, dan die waarlangs ze naar beneden zijn gegaan, naar boven. Ze worden door de daar aanwezige lieden ontvangen, alsof ze pas van elders zijn gekomen. Men zet haar sirih-pinang voor, en men vraagt haar: „Gij komt zeker van een plek heel ver hier vandaan?” De vrouwen antwoorden: „We komen heelemaal van de zee, hier ver vandaan; het kind heeft geen vader meer en zijn leden zijn gevoelloos (slapend) geworden door het lange dragen in den schouderdoek”.

Het baden der geïnitieerden.

De slotacte van het stamfeest is bij de meeste volken van Midden-Celebes het baden van de personen, die afgezonderd zijn geweest. Van de To Balantak en de To Wana vinden we dit niet vermeld, misschien wel omdat het heele volk rechtstreeks bij het feest betrokken is, en van een eigenlijke afzondering in een nagmaakten hemel geen sprake is. In Mori, bij de Oost- en bij de West-toradjas heeft het baden steeds plaats. Meestal worden bij die gelegenheid ook nieuwe kleeën aangedaan, als om te toonen, dat die personen nu nieuwe menschen, een soort hemelingen, vol leven, zijn geworden.

Bij de Bare'e sprekende Toradjas schept de priesteres, voordat de meisjes gaan baden, met haar zonnehoed water, dat ze er daarna weer uit laat lopen. Meestal blijft dan een of ander insekt in den hoed achter, en dit wordt genoemd *bangka woerake* „schip of boot (hier vervoermiddel) der *woerake* (lucht- of levensgeesten)”. Allen dringen zich om de priesteres heen om het insekt te zien. De priesteres tikt er zevenmaal mee op den mond van elk meisje, opdat ze knap zullen worden in het reciteeren der litanieën (waarvan leven uitgaat); daarna werpt ze het weg, en gaan allen baden, en daarna eerst mogen de meisjes met haar voeten den grond aanraken.

Bij de West-toradjas gaan allen op den laatsten dag in optocht naar het water; de kinderen worden gedragen, de grooteren loopen over op den grond gespreide pinangbladeren. In enkele streken van de laaglanden wordt de optocht vergezeld door zeven jongelingen en zeven meisjes, die bij een vorig feest zijn gewijd. De eersten zijn met speer, schild en zwaard uitgerust; ze hebben bamboe trompetten en stemvorken, waarmee nu en dan muziek gemaakt wordt. Een paar mannen houden spiegelgevechten. In de feesthut teruggekeerd, worden ze mooi aangekleed, om ze het voorkomen te geven van andere menschen, menschen uit den hemel. De versierselen moeten hen tot hemellingen stempelen, vol leven en kracht. Ik noem hiervan alleen het voornaamste: de *woenga koloë* „parkiet-versiersel”, een pluim gemaakt van de veelkleurige veeren van de parkiet. Deze vogel is in alle verhalen de gedaante, waarin de hemelnimfen (*bidadari*) de aarde bezoeken. Wanneer ze zoo uitgedost naar beneden gaan, treden de kinderen eerst op eenige het leven versterkende voorwerpen als een slijpsteen, een bijl; dan loopen ze weer over op den grond gespreide pinangbladeren, en eindelijk betreden ze den grond. Op deze wijze heeft de terugkeer uit den hemel op de aarde geleidelijk plaats. In den zang, die daarna wordt uitgevoerd, worden de versierselen der kinderen een voor een bezongen.

Bij de Peweneang-afdeeling der To Seko worden de drie *haliang* na haar vierdaagsche afzondering naar beneden

gedragen, en aan den voet van de trap met water uit een bamboekoker begoten. Na dit bad zijn ze op de aarde teruggekeerd, en mogen ze over den grond loopen.

In Pangala en Ba'tan (Rantepao) wordt het bad op een zonderlinge wijze toegediend. De leidster van het feest, de *toboerake*, giet namelijk water in een varkenstrog en laat daarin een diertje los, dat men op de ondergelopen sawahs pleegt te kweken. Zij duwt dan het hoofd van de *totoembang* met het gezicht in 't water. Als dit gebeurd is, is zij ontheven van alle bepalingen aan haar positie als *totoembang* verbonden. Alleen mag ze geen diertjes eten van het soort als in de trog is gedaan, en ook moet zij zich onthouden van alles wat afkomstig is van een doodenmaal, tenzij daarbij een buffel is geslacht.

Waarom alleen vrouwen en meisjes de plechtigheden van het stamfeest ondergaan.

Opmerkelijk is, dat bij de To Mori, de Bare'e sprekende Toradjas, de To Seko en de Zuid-toradjas vooral vrouwen het middelpunt vormen van het stamfeest, terwijl men de gezondheid van de heele gemeenschap op het oog heeft ¹⁾. Soms moeten alle meisjes aan de plechtigheden van het stamfeest deelnemen, elders weer worden er een of enkelen voor aangewezen. Hoe men tot het beperken van het aantal meisjes gekomen is, is begrijpelijk. Bij de To Mori en de Bare'e sprekers duurt het feest slechts enkele dagen, en levert het geen bezwaar op, wanneer allen zich gedurende zoo'n korten tijd aan de bepalingen onderwerpen. Maar toen het feest hoe langer hoe meer gerekt werd, was het niet meer mogelijk om alle meisjes de plechtigheden te doen ondergaan, en werden enkelen als de vertegenwoordigsters van allen aangewezen. Dit zijn dan altijd dochters van aanzienlijken,

¹⁾ Bij de Sigi-groep van de West-toradjas, die zooals we weten jongens en meisjes aan de plechtigheid onderwerpen, bestaat de neiging om aan de meisjes een grootere plaats daarbij toe te kennen dan aan de jongens. Boven is er reeds op gewezen, dat terwijl *alle* meisjes van den regel van 7 en die van den regel van 3 dagen worden afgezonderd, dit ten opzichte van de jongens alleen gebeurt met hen, die van den regel van 7 zijn.

èn omdat het aanzien der voornamen lieden dit eischt, èn omdat meisjes uit zulke gezinnen beter gemist kunnen worden, èn omdat deze families de hoge kosten, die aan het feest verbonden zijn, kunnen dragen.

Op verschillende wijzen wordt duidelijk, dat de *haliang* der To Seko, en de *totoembang* der Zuid-toradjas de representanten zijn van haar geslacht. We zien dit bijv. in het feit, dat de *totoembang*, als de publieke plechtigheden beginnen, steeds vergezeld is van zeven andere meisjes, die evenals zij in draagstoelen worden rondgedragen. Zoodra de plechtigheid is afgelopen, worden de gezellinnen weer gewone meisjes, en de *totoembang* alleen onderwerpt zich aan de afzonderingsbepalingen. — Wanneer in Ba'tan de *totoembang* uit hun woning (de *gorang*) in den waringinboom op den grond zijn teruggekeerd, gaan vrouwen en meisjes, allen fraai uitgedost, naar boven en voeren daar een dans uit.

Duidelijk komt het karakter van de vrouw als plaatsvervangster van den heelen stam uit bij de To Rongkong (Zuid-toradjas). Hier houdt men er geen *totoembang* op na, meisjes, die gedurende den duur van het heele feest gewijd worden. Maar op den eersten avond na de feestelijkheid voor het menschenhoofd, dat voor deze gelegenheid vereischt wordt, worden drie meisjes uit het hoofdengeslacht mooi aangekleed op een bank in huis gezet. Dan houdt iemand een brandende fakkel boven haar, en de leidende priester (*sando to'o*) zingt (*menani*) ze toe, in welken zang hij heil en gezondheid vraagt voor de heele dorpsgemeenschap. Deze meisjes heeten *inni anak*, kinderen wien zegen wordt toegezongen. Dit duurt niet lang. Na afloop ervan zijn ze weer gewone kinderen, en er wordt verder geen aandacht aan haar gewijd. Op den grooten dag van het feest weer wordt de echtgenoot van het Hoofd (*tomakaka*) mooi aangekleed op de schouders van een man naar den vloer gedragen, die onder de rijstschuur is aangebracht, een plek waar men gewend is samen te komen (*ala kasitoeroean*). Hier wordt door den priester een zegen over haar afgezongen (*menani*). Na haar mogen alle menschen, groot en klein,

getrouwd en ongetrouwd, op den vloer gaan om toegezongen te worden; ieder geeft den priester hiervoor een geschenk van een tweeneenhalf centstuk af tot een doek toe.

Een eigenaardige representante van de vrouwen vinden we bij de Korogroep der West-toradjas. Hier worden meisjes wier tanden uitgeslagen, en de jongens, die besneden worden, niet afgezonderd, maar er wordt een soort tribune opgericht, *lano* geheeten, waarvan de vloer een oppervlak heeft van 1.5 bij 2.5 m. Een vrouw, die een „goeden naam” heeft, d.i. een naam met een voor de algemeene gezondheid gunstige beteekenis, spreidt op dezen vloer een mat uit, waarop zij elken dag enkele bossen rijst droogt, die ze tegen den avond stampt. Deze rijst wordt op den laatsten dag van het feest gegeten. De heilige bekertrommen (*kara-toe*) zijn eveneens naar dezen vloer gebracht, en worden elken dag tegen het vallen van den avond geroffeld. Hiermee worden de *pinowali*, de voorouders, geroepen, geesten die moeilijk te onderscheiden zijn van de luchtgeesten (*tampilangi*), die leven en gezondheid geven. Deze vrouw vertegenwoordigt de dorpelingen. Ze mag overdag niet slapen, want dan zou ze ziek worden; ze mag zich nergens heen begeven; ze mag geen groenten eten, maar ze moet zich gedurende die dagen alleen voeden met rijst en vleeschspijs. At ze in dien tijd groente, zegt men, dan zou er ziekte onder de dorpelingen uitbreken.

Vroeger heb ik wel eens gemeend, dat het feit, dat meisjes tot het middelpunt van het stamfeest gemaakt worden, een historischen grond moest hebben. In het stamfeest zijn duidelijk elementen van vreemden herkomst te herkennen. Nu zou het mogelijk zijn, dat de vrouwen bij dit feest een overwegende rol zijn gaan spelen, omdat de mannen door de binnengekomen immigranten gedood of teruggedrongen kunnen zijn. Het blijft mogelijk, dat een dergelijke gebeurtenis de vrouw bij dit zeker heel oude feest op den voorgrond heeft gebracht. Maar de voornaamste oorzaak ervan zal wel gezocht moeten worden in het feit, dat de vrouw de kinderen voortbrengt, en dat dus vooral aan haar kracht en leven moet worden toegevoerd.

Er hebben op het feest dan ook verschillende dingen plaats, die niet anders ten doel hebben dan om de vruchtbaarheid van de menschen te bevorderen. Het duidelijkst komt dit uit, wanneer bij de Zuid-toradjas de vrouwelijke leidster, de *toboerake*, en haar mannelijke gezelschap, de trommelslager (*toma'gandang*) op verschillende momenten paarbewegingen maken. Waarschijnlijk ligt de gedachte aan paren ook ten grondslag aan de gewoonte, dat de *totoembang* met andere vrouwen 's avonds op een bank (*laang-laang*) gaan zitten, de mannen zich tegenover haar stellen en beiden dan zingen (*ma'dandan*), terwijl eenige priesters op verschillende wijzen voorspoed en geluk afsmeeken over gewas, dieren en menschen.

Niet onwaarschijnlijk staat met de laatste gewoonte gelijk het schommelen (*mempio*); dat bij de To Seko wordt gedaan (misschien staat *laang-laang*, de naam van de bank wel in verband met Mal. *lajang* „zweven“). Daartoe worden op het feest onder het huis van den *tobara* (het stamhuis, waar de *haliang* verblijven) eenige schommels van rotan opgehangen, waarop vrouwen en meisjes vier dagen lang gaan zitten schommelen; eerst na afloop daarvan worden de aangebonden buffels geslacht.

We kunnen ook niet anders dan een vruchtbaarheidsrite zien in het *mongkabe eo* „de zon wenken“ (naar zich toehalen) bij de Bare'e sprekende Toradjas. Naast het kamertje namelijk, waarin de meisjes zijn opgesloten, die op het stamfeest gewijd worden, zijn twee speren neergezet, die met daaraan gebonden gekleurde foeja reepjes zijn versierd. Op elken dag van het feest, wanneer de zon ten ondergang neigt, en als zij opkomt, houden drie of vier priesters de beide speren in horizontaal liggende houding vast, en gelijktijdig met de armen schommelende, steken ze ermee naar de zon.

Ook bij de To Mori vinden wij zoo'n bevruchtingsrite. Wanneer de meisjes na afloop van den tijd harer opsluiting, hebben gebaad, krijgt elk harer in de eene hand een bos croton-bladeren (*taba* en *dingi*), en in de andere een meterlange reep foeja. Wanneer zij van de badplaats terug-

loopen naar de woning, waarin zij afgezonderd zijn geweest, springen eenige mannen te voorschijn, die zich aan den kant van den weg verborgen hebben gehouden; dezen laten zich door de meisjes aflossen, en krijgen tot slot de reep foeja present. Van deze foeja laten de mannen zich een sirihtasch maken. Men zegt zóó te doen „opdat de mannen sterk zullen worden“.

Het opvallende bij deze handelingen is, dat de paringsdaad van de vrouw uitgaat.

Handelingen tot bevordering van de vruchtbaarheid van gewassen, dieren, en van succes bij de jacht.

Evenals er speciale riten zijn voor de vruchtbaarheid van de menschen, worden er ook verricht tot vruchtbaarheid van het gewas. Tijdens het stamfeest der Bare'e sprekers worden verschillende dingen gedaan in het belang zoowel van menschen als van het gewas. Zoo heeft men het *mooko lipoe* „dorpen oprichten“; hiermede wordt bedoeld, zooals men mij uitlegde, dat de afgezonderde meisjes en de priesteressen huizen bouwen voor de *woerake*-geesten. Een ouderwetsche doek (*bana*) wordt door de priesters met de eene hand over eenige meisjes uitgespreid, terwijl zij met de andere hand, waarin een *Dracaena*-blad, op de hoofden der meisjes slaat. Na een poos wordt ditzelfde bij een andere groep meisjes gedaan, totdat allen een beurt hebben gehad. Bij deze handeling wordt de levenskracht op de meisjes zelf vastgelegd; de oorspronkelijke zin van dit gebruik kan dus geweest zijn, dat een dorp voor haar eigen leven wordt opgericht, later veraanschouwelijkt in de boven beschreven *woka*.

Op dit *mooko lipoe* voor de *woerake*-geesten volgt het *mooko lipoe* voor den rijstgeest, die nog niet geheel persoonlijk wordt gedacht, blijkens zijn naam van *tanoana mpae* „levensgeest van de rijst“. Het naar beneden halen van het leven van het gewas en het leven van het pluimvee heeft bij de Sa'dan-toradjas op zeer aanschouwelijke wijze plaats. We herinneren ons, dat op het offerterrein (*kala'paran*) een offertafel, de *gorang*, is opgericht, die een

soort van hemel voorstelt. Evenals de *tangadok kaloea* bij de woning een soort van particulieren hemel is van de *totoembang*, van haar dus die rechtstreeks bij het stamfeest betrokken zijn, is de *gorang* op het offerterrein de hemel van den geheelen stam of dorpsgemeenschap. Bij de *gorang* nu is een bamboe stengel opgericht, waarvan de voet rust in het gat van een in den grond ingegraven stampblok, waarin de leidster bij deze plechtigheid, de *toboerake*, vooraf den inhoud van een kippenei gestort heeft. In den top van den bamboe is een mandje gehangen, waarin een witte kip en 10 bossen rijst. Van dien top hangt ook een rotan lijn los naar beneden. Na enkele ommegangen om de *gorang* door de *totoembang* en haar gezellinnen, grijpen eenige mannen de lijn, die van den bamboe afhangt, en trekken om beurten met alle macht eraan, met de bedoeling den bamboe te doen breken; men moet hierbij alleen oppassen, dat de staak niet naar het Westen, de richting van den dood, valt. Degeen, wien het gelukt den staak te breken, krijgt het hoen en de rijst, die zich in het mandje bevinden. Het hoen fokt hij op met het andere pluimvee, de rijst wordt vermengd met de zaairijst. Het ligt in verband met al het reeds medegedeelde voor de hand aan te nemen, dat in het mandje, waarin het hoen en de rijst, een voorstelling wordt gezien van den hemel en de levenskracht, waarmee hij vervuld is, in dit geval speciaal met betrekking tot de gewassen en het pluimvee.

Dat het vee op dit feest nauwelijks bedacht wordt, heeft zijn reden waarschijnlijk in de omstandigheid, dat voor de buffels een afzonderlijk feest wordt gegeven, waarop aan deze dieren kracht en gezondheid wordt toebedeeld (zie J. Woensdregt, „Het zegenen der buffels in Bada’”, *Mededeelingen, Tijdschrift voor zendingswetenschap* dl. 71, 1927).

Dat het stamfeest ook moet dienen om voorspoed te geven op de jacht, blijkt slechts uit één voorbeeld, dat onder de To Seko voorkomt. Op den vierden dag van het feest namelijk heeft het *mantamo haliang* plaats. Een buffel wordt dan buiten het dorp losgelaten, en op dezen maken alle mannen jacht. Heeft men het dier gedood, dan worden

vleesch en kop naar het huis van den *tobara* gebracht; het eerste wordt gekookt en gegeten, de kop wordt ten W. van de offertafel, de *paroeng*, gelegd.

Ook bij de Oost- en bij de West-toradjas kent men een wijdingsfeest voor de jacht, waaraan tevens een plechtigheid wordt verbonden om de palmwijnboomen te bewegen tot het overvloedig afscheiden van vocht (zie hierover *De Bare'e sprekende Toradjas*, II, 206 en volg.).

De wijzen waarop kracht en leven worden toegevoerd.

Het leven in de sfeer des hemels gedurende het stamfeest geeft op zichzelf al kracht en gezondheid aan de menschen. Behalve dat worden die nog op bijzondere wijze tot de menschen gebracht. In de eerste plaats moet daarvoor dienen het leven der offerdieren. Van de meeste streken is bekend, dat voor elke persoon, die op het feest wordt afgezonderd, er een buffel of een varken moet wezen. Om het leven van die dieren op de menschen over te brengen, zou men met de dieren op de menschen moeten kloppen; maar aangezien dit niet mogelijk is, worden ommegangen om het dier gemaakt, men loopt of springt over ze heen, het bloed der dieren wordt op de voorhoofden gestreken. Dat het hierbij om het bloed, d.i. het leven der dieren, te doen is, komt vooral duidelijk uit bij de Pakawa-groep: wanneer namelijk een der afgezonderden niet in staat is zich een offerdier te verschaffen, is het overal gewoonte, dat voor hem of haar een aandeel wordt gekocht in den buffel of het varken van een ander. Bij de Pakawa-groep nu heet dit „bloed koopen”.

Om een paar voorbeelden te noemen, hoe men in contact komt met de offerdieren, noem ik het *loemense a boë* „dansen om de varkens”, in Mori. Er liggen hierbij juist zooveel varkens gebonden op den grond als er *woerake*-meisjes zijn. De meisjes dansen om de dieren heen, en aan dien dans wordt ook door andere vrouwen deelgenomen.

Zoo iets heeft ook plaats bij de Bare'e sprekende Toradjas bij het *molontjo wawoe* „(springende) loopen over varkens”. Hierbij worden een tiental varkens gebonden

op den grond gelegd in twee rijen van 4 en 6; deze rijen worden tot 5 en 7 aangevuld door een tros van een bepaalde soort pisang, *boealo* genaamd (op Java *pisang ka-poek*). Wanneer de priesteressen met de meisjes op de plek zijn aangekomen, zetten allen om beurten den hiel op het eerste varken, waarna de priesteres ieders voetzool aanraakt met een wit aarden bordje, waarop een inlandsche naald en wat kralen. Daarna moeten de meisjes over de varkens heen springen, maar aangezien de meesten nog te klein daarvoor zijn, neemt een der priesteressen de opschik van het kind in de hand en springt daarmee over de dieren, in de plaats van het kind. Na afloop hiervan wordt aan het eerste varken, waarop de meisjes den voet hebben gezet, een wond toegebracht, en van het uitstroomende bloed wordt iets op de wang van elk kind gestreken.

Bij een aantal stammen van de West-toradjas is één van de offerdieren bestemd om door alle deelnemers aan het feest doodgehakt te worden. De sjamaan gaat hierin voor; vaders klemmen de handjes hunner kleine kinderen om het handvat van het zwaard, en geven zóó een houw in den buffel. Vrouwen geven elkaar de hand; de voorste van de rij houdt de linkerhand van een man vast, die met zijn rechter op het dier in hakt. Nadat het Gouvernement dit martelen verboden heeft, wordt een speer door het lichaam van het dier gestoken, en terwijl het ligt te ziel-togen, komen alle aanwezigen de speer aanraken. Men zegt, dat het martelen moet dienen, „opdat ieder door dien buffel leven (*tinoewoe*) zal krijgen”. Eertijds werd dit dier, de bron dus van leven en kracht voor de dorpelingen, in den tempel, den hemel op aarde, gebracht. Hier werd hij aan den middelpaal vastgebonden en dan doodgemarteld. Met het bloed van den buffel worden de aanwezigen op het voorhoofd gestreken.

In Seko doen de vrouwen enkele ommegangen om de tot offerdier bestemde buffels, die onder de woning van den *tobara'*, het stamhuis, aangebonden staan. Het opmerkelijke daarbij is, dat de man, die bij al zulke plechtigheden voor-

gaat, de *pongkaloe*, zich de huid van een cuscus op den rug hangt. De buffels worden met rijst bestrooid, wat geen andere bedoeling kan hebben dan om den levensgeest op de dieren te concentreren, opdat deze straks den menschen ten goede zal komen.

Wanneer het stamfeest dan eindelijk na drie jaar zal worden afgesloten, worden de varkens (voor elke *haliang* één) gebonden ten W. van het *tobara'*- huis, op een rij van Noord naar Zuid op den grond gelegd, met de koppen naar 't Oosten. De *haliang*, voorafgegaan door een man uit de woning van den *tobara'*, elk voorzien van een mandje met gepelde rijst, loopen nu achtmaal om het huis heen. Telkens als ze bij de rij varkens komen, stappen ze op elk van de dieren, ze tegelijkertijd met rijst bestrooiend. Wanneer deze acht ommegangen gedaan zijn, is er een einde gekomen aan het *haliang*-schap, en zijn alle daaraan verbonden verbodsbepalingen opgeheven. De varkens worden nu geslacht, en in een ten O. van het huis opgerichte hut gelegd. Op den tweeden dag worden de buffels onder het huis geleid, en daar vastgebonden. De gewezen *haliang* maken weer acht ommegangen om het huis en doden de buffels met speren.

Bij de To Baoe, de oostelijke afdeeling van de Boven-Karama-toradjas, behoort tot de voornaamste handelingen op het eind van het stamfeest, dat de voor dit doel bestemde buffel onder de *tobara'*- woning wordt vastgebonden, waarna de afgezonderde meisjes, de *tobaroe-baroe*, den heelen avond in huis, boven het dier, dansen (*soemajo*). Hierbij danst ieder op zichzelf onder het maken van bewegingen met de armen, onder het slaan op trom (*gendang*) en gong (*pada-ling*). Den volgenden morgen wordt de buffel naar buiten gebracht, en gaan de meisjes mooi aangekleed uit het huis naar beneden; al dansende (*soemajo*) maken ze drie ommegangen om het dier heen. Daarna raken ze hem, en de speer waarmee hij gestoken zal worden aan, en dan wordt hij gedood. Met het bloed worden alle deelnemers aan het feest over het voorhoofd gestreken.

Op dergelijke wijze gaat men ook te werk met de var-

kens, die op het woon-erf gebonden liggen. De *tobaroe-ba-roe* en andere vrouwen trekken er zingende (*menani* of *mobalian*) om heen, waarna ze door de mannen gedood worden. Ook met het bloed van deze dieren worden allen aangestroken. De buffel mag bij deze gelegenheid niet gevild worden; men moet hem „met huid en haar” opeten. Want deed men dit niet, dan zouden de menschen niet gezond zijn, en het gewas niet gedijen. Hieruit blijkt, dat men zich den buffel in zijn geheel, zijn heele leven, ten nutte moet maken, om geen schade te lijden aan het eigen leven, de eigen gezondheid. Gewoonlijk vinden we ook de bepaling erbij, dat niets van het dier naar elders gebracht mag worden; alles moet ter plaatse worden opgegeten.

Bij de Sa'dan-toradjas is herhaaldelijk sprake van omgelingen om offerdieren heen. Boven is reeds gesproken van de gewoonte te Pangala, waar een gedood varken op een wagen, de *roema-roema*, wordt gelegd. Dit dier, en zijn leven, is bestemd voor alle dorpen van den stam, aan wie het in gedachte wordt rondgedeeld, rondgebracht, zooals de hemellichamen in hun loop aan het uitspansel hun zegen overal heenvoeren. — Van het vleesch van den buffel, die bij deze gelegenheid wordt geslacht, worden 12 (= 3 × 4) pakjes offerspijs of *pesoeng* gemaakt, die op verschillende plaatsen worden neergelegd; de punt van het pisangblad waarop de offerspijs wordt neergelegd, moet altijd naar 't Oosten, den oorsprong van alle leven, wijzen. De kop van het dier, het voornaamste deel van zijn met leven vervuld lijf, is voor de familie van den feestgever en de dienstdoende priesters en sjamanen.

De kop der offerdieren speelt bij deze offers een bijzondere rol. Zoo worden bij enkele stammen van de West-toradjas de jongens besneden, gezeten op den kop van het offerdier. Zelfs bij enkele stammen der Oost-toradjas, bij wie de besnijdenis reeds van het stamfeest is afgescheiden, werden de jongens besneden bij gelegenheid van een snel-feest, en dan moesten ze ook zitten op den kop van een buffel, die hierbij geslacht was.

Zegen vragen over de deelnemers.

Een andere manier om op het stamfeest zegen en leven over de menschen te brengen, is het vragen daarvan aan de goden. Dit wordt in 't bijzonder van de Zuid-toradjas vermeld. Wanneer bijv. de *totoembang* en haar gezellinnen op de *tangadok-tangadok* zitten met de beenen naar elkaar toe, en de wan met spijzen daarop is gezet, gaat de leidster (*toboerake*) ten Westen van haar staan, met het aangezicht naar het Oosten gekeerd, en daar vraagt zij een zegen over die vrouwen. Ze bindt het hoofdhaar op, zet er een pluim van veeren in, en houdt dan met een andere *toboerake* een spiegelgevecht om de verblijfplaats der vrouwen heen om alle booze machten te verjagen, die het leven zouden willen belagen. — Zoo treden ook herhaaldelijk priesters op, die heilwenschen over de vrouwen uitspreken. Op den voornaamsten dag van het feest verzamelen zich achter-eenvolgens de lijfeigenen (*kaoenan*), de vrijen en de edellieden (*tomakaka*) om de *gorang*, de voorstelling van den hemel. Op deze *gorang* staan eenige priesters (*tominawa*), die over de menschen een aantal heilwenschen uitspreken.

Dezelfde bedoeling heeft het reciteeren harer litanieën door de priesteressen der Bare'e sprekende Toradjas, en van de To Mori. Overal gaan de handelingen, die de priesters of de sjamanen ten behoeve van de menschen verrichten, gepaard met wenschen, die suggestief moeten werken, als: opdat ge sterk wordet, opdat geen ziekte u bereike, en derg..

Het slaan met Dracaena-bladeren.

Een algemeen toegepast middel om levenskracht aan anderen mede te deelen is het slaan of strijken met *Dracaena*-bladeren. Aan deze plant wordt bijzondere kracht toegekend; daarom is zij de hemelplant bij uitnemendheid. In alle verhalen over en van den hemel wordt verteld, dat het daar vol staat met *Dracaena*. Het meest uitgesproken voorbeeld daarvan vinden we bij de To Wana. Op het stamfeest van deze lieden is het voornaamste stuk een mand (*pomakoe*), die omwonden wordt met jonge arenbladeren. Dit doet al dadelijk denken aan een poging om in die

mand de zon voor te stellen als de bron van kracht, wat deze mand ook wil zijn. Verder gaat er een veelkleurige lap katoen om. Is de mand op deze wijze versierd, dan beginnen de sjamanen hun litanieën op te zeggen, en al reciteerende vullen ze de mand met takken *Dracaena*, die van tevoren bijeen zijn gebracht. Van deze takken is één, die bijzondere kenmerken aan de bladeren vertoont, ter zijde gelegd; deze wordt als de *toemoenda* „de vorst” aangemerkt. Deze tak moet gedurende den heelen duur van het feest in de mand blijven staan; hij mag niet gebruikt worden om daarmee de feestgangers op het hoofd te slaan. Deze mand met *Dracaena* takken heet *rare*; de beteekenis van dit voorwerp wordt door de menschen weergegeven als „de kracht van het dorp” (*roso noe lipoe*). Men stelt zich die mand met hemelsche, levenskrachtige planten, waarvan het leven nog versterkt is door er kippebloed aan toe te voegen, voor als een vat met levenselixer, waarvan aan alle stamgenooten wordt uitgedeeld.

Om deze mand heen hebben alle handelingen plaats, die ten doel hebben het leven van de dorpelingen te versterken. Uit deze mand nemen de sjamanen de takken *Dracaena* om herhaaldelijk langs de rijen der zittende feestgangers te loopen, en ieder met dien tak lichte slagen op het hoofd te geven. De sjamanen laten dit werk onafgebroken vergezeld gaan van een eentonig geroep van: Ae, aeee, aee! Een ander maal doen ze dit onder het opdreunen van een reciet.

Langs een *Dracaena*-blad blazen ze ook op de kruin van de kinderen; met *Dracaena*-bladeren als kwast worden de deelnemers met water besprenkeld uit koperen kommen. Om de mand met *Dracaena*-bladeren wordt van ieder een kleedingstuk gehangen. Hiermee bekleeden zich de sjamanen, en met den vorst der *Dracaena*-takken in de hand houden ze dan hun reciet, waarmee ze om *tanoana*, levensgeest, vragen. Zijn ze hiermee klaar, dan dalen ze heel langzaam de trap van de feesthut af en betreden de *pisang*bladeren, waarmee men den grond belegd heeft, opdat hun voeten de aarde niet zullen beroeren. Zoo staan ze daar met het aangezicht naar de zon gewend, en heffen

een gejuich aan, en schreeuwen: lelelele! Dit wordt driemaal herhaald. Drie dagen na het feest worden de *Dracaena*-takken naar beneden gebracht en in den grond geplant.

Ook bij de To Loinang wordt een vat gebruikt waarin de levenskracht uit den hemel verzameld wordt gedacht, evenals de *rare* bij de To Wana. In Loinang zijn het een bamboe koker met palmwijn, die aan den middelpaal van het huis wordt gebonden, en twee houten borden en twee korven van palmblad waarop allerlei spijsen zijn gelegd. De houten borden zijn bestemd voor offers aan de stamvaders van vaders- en van moederszijde, de korven voor offers aan de stammoeders van beide zijden. Na afloop van den gemeenschappelijke maaltijd wordt de koker door de sjamanen toegesproken om er, voor zoover ik heb begrepen, zegen en kracht in te doen neerdalen. Dan wordt de bamboe van den paal losgemaakt, en drinken alle leden der familie van den palmwijn. Ook de rijst en de kippekluiven op de houten borden en in de offerkorven worden door hen opgegeten. Hiermede brengen ze het leven en den zegen in hun lichamen.

Weer een ander vat, waarin levenskracht verzameld wordt is de *anak dara* der Sa'dan-toradjas. Wanneer namelijk een stamfeest (*ma'boea'*) zal worden gevierd, en de leidster, de *toboerake*, van zoo'n plechtigheid is geroepen, dan verzamelt deze op weg naar het huis van den feestgever allerlei planten, die tot medicijn worden aangewend. Bij de woning gekomen, hakt zij een bamboe stengel in vier gelijke stukken; deze worden aan het bovineinde beteekend door er de groene bast van weg te snijden. Al de genoemde dingen bindt ze in de woning met jong arenblad samen om een lans. Deze bundel draagt den naam van *anak dara* „maagd”. Misschien ligt hierin de gedachte, dat gelijk het leven in de maagd gebracht wordt, zoodat zij kinderen voortbrengt, ook het leven uit den hemel, dat gezondheid en kracht geeft, in deze vaten wordt verzameld. Deze *anak dara* wordt aan den middelpaal der woning vastgebonden. De *toboerake* gaat er dan ten W. van staan met het gelaat naar het Oosten gewend, en offert 8 (2×4) pakjes met offerspijs (*pesoeng*).

De *anak dara* blijft aan den paal, zoolang het feest duurt, en er gebeurt niets mee; het is alsof dit voorwerp de rustplaats is van de gewenschte levenskracht. Op den dag na afloop van het feest verwijderd de leidster (de *toboerake*) de *anak dara* uit het huis, waarbij een varken wordt geslacht. Van het vleesch van dit dier worden vier pakjes offerspijs (*pesoeng*) gemaakt, waarvan in elken bamboe koker één gestopt wordt. Vier der voornaamste leden van de familie van den feestgever nemen elk een koker mee en plaatsen die in hun sawah. Het overige dat tot de *anak dara* heeft behoord, wordt aan den voet van een waringin gelegd.

Nog eenige gebruiken tot vermeerdering van levensgeest.

Er zijn nog enkele andere gebruiken, die klaarblijkelijk ten doel hebben om het leven op aarde te versterken en te vermeerderen. Zoo gaat in Pangala de *totoembang*, de representante van de familie, in den eersten tijd van het feest plat op den vloer liggen; ze wordt dan door de leidster (*toboerake*) bestrooid met katoenpluis, dat vervolgens met de boog wordt bewerkt. Mannen dansen rond op de asch van verkoold hout, dat op de *sali*, het middelste deel van de woning, is gebracht.

In Ba'tan (Rantepao) hebben we gezien, dat de *totoembang* acht etmalen lang verblijven op den vloer, die in de takken van een waringin-boom is aangebracht. Aan den vooravond van den dag waarop de *totoembang* uit den boom naar beneden komen, worden evenveel fakkels gemaakt als er *totoembang* zijn. Als het goed donker geworden is, worden de fakkels aangestoken en achtmaal om den boom, waarin de meisjes zich ophouden, heen gedragen. Wanneer een of meer van die fakkels niet goed branden, wordt dit als een teeken beschouwd, dat de eigenares ervan veel onheil zal overkomen. Men noemt dit *mamoeloe*. Hier zien we weer dat licht gelijk geacht wordt met leven; wat nu als orakel wordt aangewend, is waarschijnlijk eertijds als middel bedoeld om rechtstreeks leven aan de betrokkenen toe te voeren.

Bij de Bare'e sprekende Toradjas wordt de haan aange-

wend als zonnedier. Op het einde van het stamfeest wordt een haan van koperen ringetjes door den kam en aan de pooten voorzien. Ieder meisje, voor wie het feest gevierd is, moet een oogenblik aan den snavel van den vogel zuigen (*mangkiki manoe* „haan bijten” heet dit). Tegelijkertijd drukt de priesteres een sirihblad tegen het gezicht van het meisje aan. Dit laatste kauwt het meisje, en de haan wordt door de priesteres in de hoogte geworpen. Kraait de vogel bij het neerkomen op den vloer van tempel of feestloods, dan is dit een teeken, dat zij, die tevoren aan zijn snavel gezogen heeft, een knappe priesteres zal worden, d. i. iemand die in staat is om met haar litanieën (dus met haar stem) leven te roepen, zooals de haan door zijn kraaien de zon, de bron van licht en leven, roept ¹⁾.

Aan het slot van het *mobalia tampilangi* in de laaglanden der West-toradjas houdt de sjamaan een zwaard boven de zieken, en daarop wordt een haan gezet. Als de vogel op het zwaard blijft staan, wordt dit beschouwd als een teeken, dat de zieke spoedig beter zal worden. Hurkt de vogel op het wapen neer, dan zal het lang duren voor herstel volgt.

Het menschenoffer bij het stamfeest.

Een bijzondere wijze om zich leven en levenskracht te verschaffen, is het dooden van een mensch. De bedoeling hiervan kan wel niet anders wezen dan die welke voorziet bij het dooden der talrijke offerdieren op het stamfeest. De gewoonte om bij deze gelegenheid een mensch te dooden vinden we alleen bij de To Seko, de Toradjas van de Boven-Karama en die van de Rongkong. Het is niet te zeggen, of de andere stammen het menschenoffer vroeger ook hebben gehad bij hun stamfeest. Sporen zijn er met een

¹⁾ Dr. N. ADRIAN, die hierover spreekt in zijn voordracht „De Toradjasche vrouw als priesteres” (*Verzamelde geschriften*, II, 190), heeft in den haan niet den zonnevogel herkend. Hij zegt: „Eigenlijk moest men een vrouwelijk dier hebben, maar een kip heeft nu eenmaal geen begeerlijke stem, en daarom maakt men den haan tijdelijk tot een wijfjesdier, door hem de typische vrouwen-versierselen aan te doen: ringen in de ooren (in den kam) en om de enkels”.

enkele uitzondering niet van te vinden. Het is zeer wel mogelijk, dat de gedachte om zijn eigen leven en dat van dieren en gewassen te versterken met het leven van een mensch zich bij de andere volken zelfstandig heeft ontwikkeld in het koppensnellen en in het offeren van een mensch. Bij de West-toradjas vinden we nog de gewoonte om een mensch te offeren, speciaal met de bedoeling om het land vruchtbaar te maken. Ook bij de drie pasgenoemde volksdeelen, waar het leven van een mensch nauw verbonden is aan het stamfeest, is nog duidelijk te zien, dat dit offer in de eerste plaats aan de rijst ten goede moet komen. Het slachtoffer moet altijd iemand zijn van een ander volk, iemand die zelfs nooit te voren het land, waar hij gedood wordt, heeft gezien. Het leven van den stam wordt dus versterkt met het leven van een anderen stam.

In Seko heet het slachtoffer *tandasang*. Als die mensch wordt aangebracht, wordt hij feestelijk ingehaald; de *haliang*, de gewijde meisjes, raken hem aan, en spreken hem vriendelijk toe. Hij wordt in de woning van den *tobara'*, het stamhuis, waar ook de *haliang* zijn, verzorgd gedurende de drie jaren, waarin het *ma'boea'*, het stamfeest, van kracht is. Zal een eind aan het feest gemaakt worden, dan wordt het slachtoffer gebonden, en naar buiten gebracht. Daar wordt hij rondgeleid langs alle huizen, en zijn hoofd wordt gestooten tegen de klopplank (waarop boomschors tot kleedingstof wordt geplet), en het rijstblok van elk gezin. Onderwijl stopt men hem telkens voedsel in den mond om hem sterk te houden. Na dezen rondgang wordt hij boven aan de trap van het *tobara'*-huis neergezet, terwijl alle mannen, met stokken gewapend, op den grond samenstroomen. Nu trekt het Hoofd, de *tobara'*, hem aan de voeten naar beneden, zoodat hij op den grond valt. In dit naar beneden trekken uit het stamhuis zullen we vermoedelijk het naar beneden halen van het leven uit den „hemel” (dit toch is het stamhuis tijdelijk geweest) hebben te zien.

Zoodra het slachtoffer op den grond is neergekomen, wordt het door de mannen doodgeknuppeld. Daarna slaan ook de vrouwen met stokken op het lijk. Het hoofd wordt

van het lichaam gescheiden; het laatste wordt ten W. van de *tobara'*-woning begraven met de beenen naar boven; het eerste wordt gerookt, van de zachte deelen ontdaan, en aan den middelpaal opgehangen, samen met de horens van buffels. De *pongkaloe* of voorganger bij de plechtigheid haalt nu uit den paal de schedels van vorige slachtoffers, brengt die naar een berg, onderwijl de mannen spiegelgevechten houden met rietgras als wapens, en offert aan de geesten (*dehata*), waarna hij de schedels weer naar hun plaats terugbrengt.

Bij de Toradjas van de Boven-Karama en van de Rongkong werd tegen den tijd, dat het *ma'boea'* zou worden gevierd, het slachtoffer niet levend aangebracht, maar men doodde het onderweg, en nam alleen het hoofd mee. Thuisgekomen werd dit dadelijk van de zachte deelen ontdaan, die werden begraven. Aan den kop werd dan te eten gegeven, waarna hij werd opgeborgen; aan de Boven-Karama werd hij in het *tobara'*-huis bewaard, bij de To Rongkong werd hij in een daarvoor bij de dorpssteenen opgericht klein huisje opgehangen. Dan pas kon het stamfeest worden gehouden.

Alleen bij de conservatieve To Sigi vinden wij nog een gebruik, waaruit is te zien, dat hier eertijds ook een slachtoffer bij het stamfeest vereischt werd. Wanneer bij een stamfeest een nog grootere regel werd gevolgd als de twee *wati*, waarvan reeds gesproken is, namelijk een *wati*, die drie maanden duurde, dan was daarbij een menschenhoofd noodig. Dit werd later vervangen door een kokosnoot, waaraan een stukje menschenscalp was gehecht.

Tatoueren op het stamfeest.

In Seko hangt ook het tatoueren nauw samen met het stamfeest. Na het baden, dat zooals we boven gezien hebben bij het einde van het feest plaats heeft, begeven de *haliang*, de gewijde meisjes, zich naar een rijstschuur, en daar worden ze getatouerd. Als dit aan haar verricht is, mogen ook andere personen hun huid laten bewerken. De *haliang* moeten deze kunstbewerking ondergaan, voor de anderen is het aan hun wil overgelaten. In het westelijk deel van Seko (Peweneang) wordt de heele bewerking achter elkaar

afgedaan. In het oostelijk deel (Wono) doet men er twee jaar over: het eene jaar worden de onderarmen, het tweede de bovenarmen en de schouders beteekend.

In het Ma'kalesche (Zuid-toradjas) wist men nog te vertellen, dat het de *toboerake*, de leidster van het stamfeest, en de *tomenani*, degeen, die den zegen afbidt of afzingt, zijn, die de tatouage-aangelegenheden regelen. Elders in het Zuid-toradja-gebied kent men het tatoueren, maar is het los van het stamfeest. Zoo ook aan de Boven-Karama, waar meisjes, die de puberteit zijn genaderd, de bewerking ondergaan. In het Mamasasche is deze gewoonte nog meer gewijzigd: alleen rijke en voornamen mannen laten zich hier tatoueren. Als ze dan later tot armoede vervallen, zijn ze met hun tatouage verlegen. Vrouwen worden hier nooit getatoueed.

Bij de Oost- en West-toradjas is het tatoueren geheel in onbruik geraakt; daarvoor is in de plaats gekomen het beteekenen van het gelaat en het beschilderen van foeja. Er zijn nog sporen te vinden, waaruit blijkt, dat het aanbrengen van figuren op gelaat en op foeja dezelfde beteekenis hebben, en dat het tatoueren eertijds nauw met het stamfeest verbonden is geweest. Zoo mag het gelaat van kinderen in Napoe, die het stamfeest (*mopanoembai*) nog niet hebben meegevierd, niet met *nompi*-verf worden beteekend. Dit gebeurt bij die gelegenheid voor de eerste maal.

Een dergelijk verbod geldt voor de meisjes bij de Oost-toradjas ten opzichte van beschilderde boombast: zoolang zij niet aan het *pompakawoerake* of het *pomparilangka* hebben deelgenomen, mogen zij beschilderde foeja niet aanraken. Voordat men na de komst van het N.I. Gouvernement foeja ging beschilderen om die aan vreemdelingen te verkoopen, droeg deze kunst in de Berglandschappen van Poso een sacraal karakter: het waren bepaalde personen, die een functie bij den eeredienst bekleedden, als sjamanen, bedienaars van de heilige bekerrommen, die zich aan deze kunst wijdden. Zij mochten dit alleen doen wanneer er eenig feest stond gevierd te worden. Onder de feesten waarvoor veel geschilderde foeja nodig was, stond het koppensnellersfeest bovenaan. De figuren, die op de

foeja werden aangebracht, stonden in nauw verband met de dapperheid der mannen. Bij de Oost- en bij de West-toradjas werd tatouage in den ouden tijd waarschijnlijk op mannen en vrouwen toegepast.

Tandenmutilatie en het stamfeest.

Ik moet hier terugkomen op de gewoonte bij de West-toradjas om het mutileeren der tanden met het stamfeest te verbinden. Bij de Koro- en de Koelawi-groep van deze Toradja-afdeeling worden bij gelegenheid van het stamfeest alleen de meisjes de tanden van boven- en van onderkaak uitgeslagen. Op het feest wordt dan voor elk meisje zoo mogelijk een buffel geslacht. Bij de aan die groepen zeer verwante To Bada', To Besoa en To Napoe, bij wie dezelfde operatie aan de meisjes plaats heeft, gebeurt dit niet in verband met het stamfeest, maar men weet nog, dat zij noodzakelijk is voor de gezondheid der meisjes. Deze overtuiging, en het schoonheidsgevoel dezer menschen maken, dat de operatie nog steeds wordt verricht, niettegenstaande de strenge verboden van het Bestuur.

Bij de Kaili- en de Sigi-groep in de laaglanden van het West-toradja-gebied, worden de tanden zoowel van jongens als van meisjes, op het stamfeest gekort, maar in werkelijkheid doet men dit alleen in enkele achterafgelegen streken. Overal elders in de laaglanden heeft het tandenvijlen op het feest alleen in schijn plaats: d.i. op den eersten dag van het stamfeest strijkt de operateur driemaal losjes met een steen over de tanden. Later, tegen den tijd dat deze kinderen gaan trouwen, worden de tanden in werkelijkheid gevijld. Voordat deze schijnhandeling plaats heeft, worden de kinderen gebaad, en wordt voor elk van hen een hoen geslacht, dat den naam draagt van *poraa ngisi* „om er de tanden mee met bloed te bestrijken”. Ook wordt over elk kind een bezwering uitgesproken, opdat het geenerlei ziekte of kwaal krijg, en lang leve. Dan telt de operateur van 1 tot 7, en zet bij „zeven” den steen op de tanden.

Bij de andere Toradja-afdeelingen en bij de Moriërs is het tandenkorten een op zichzelf staande handeling geworden, die

zonder plechtigheid wordt ten uitvoer gebracht. Gaan we nog meer naar het Oosten toe, dan vinden we het tandenkorten weer als de kern van een groot offerfeest, dat wel onderscheiden is van het eigenlijke stamfeest, maar niettemin toch voor het welzijn van de geopereerden en de andere leden van de gemeenschap moet dienen. In Loinang worden de kinderen, jongens en meisjes, vooraf gebaad. Alle kinderen zitten op voor hen gespreide matjes. Dan spreekt het hoofd der gemeenschap over elk hunner een zegen uit, telt van 1 tot 4, en drukt bij „vier” het hoofd van het kind naar beneden op het kussen. Na de behandeling strijkt de operateur nog viermaal losjes over de tanden. Terwijl men met het vijlen bezig is, houden de gasten spiegelgevechten op den grond.

Ofschoon niet rechtstreeks tot Midden-Celebes behorende, is het toch dienstig even na te gaan, hoe bij het mutileren der tanden op de Banggaiarchipel gedaan wordt. Op het eiland Peling vinden we in het Oosten tandenvijlen en besnijdenis samengaan, en bij die gelegenheid wordt een feest gegeven. Een en ander doet denken aan hetgeen we hebben medegedeeld van dit feest in de laaglanden der West-toradjas. Voordat de jongens en de meisjes zich in het daarvoor aangewezen huis verzamelen, worden ze gebaad, en daarna mooi uitgedost in met katoen afgeschoten ruimten afgezonderd, jongens en meisjes afzonderlijk. Den volgenden morgen, als het nog donker is, wordt elk der kinderen door den sjamaan in huis gebaad met geprepareerd water, en als het dag geworden is, worden de tanden gekort. De jongens worden vervolgens achter het gordijn besneden, welke operatie hierin bestaat, dat een schilfertje van de voorhuid wordt afgesneden. Den volgenden morgen geven de kinderen elkaar de hand. De eerste van de rij neemt de hand van den sjamaan, en dan gaan allen naar beneden. Onder aan de trap zet elk den voet op den kop van een geit, die daar gebonden ligt, waarbij de sjamaan de *pilogot*, stamvaders, aanroept.

In het Westen van het eiland zijn tandenvijlen en besnijdenis van elkaar gescheiden. Voor de laatste (die hier in incisie bestaat) wordt een afzonderlijk feest gevierd;

het tandenvijlen heeft drie, vier jaar later plaats, liefst bij gelegenheid van het *mabatong*, dat overeenkomt met het stamfeest op Midden-Celebes wat de strekking ervan betreft.

Deze gegevens samenvattende kunnen we zeggen, dat in enkele streken het mutileren der tanden bij sommige stammen der West-toradjas nog een integreerend deel uitmaakt van het stamfeest; dat het bij andere stammen van diezelfde volksafdeeling bezig is zich daarvan los te maken; dat het in Loinang en op Peling als een afzonderlijke tak van het stamfeest voortbestaat, en dat het overal elders een handeling is geworden, die op willekeurige tijden zonder plechtigheid wordt voltrokken.

Besnijdenis en het stamfeest.

Een andere gewoonte, die bij de West-toradjas in nauw verband met het stamfeest staat, is de besnijdenis voor jongens, hier overal door incisie. Bij de Koro- en de Kowlawigroep gebeurt het in werkelijkheid, bij de stammen in de laaglanden slechts in schijn, om later zonder feestelijkheid in werkelijkheid herhaald te worden. Bij de overige Toradja-afdeelingen en bij de Moriërs heeft de besnijdenis gewoonlijk zeer in het voorbijgaan plaats, maar ze wordt algemeen toegepast. Bij enkele stammen der Bare'sprekende Toradjas besneet men de jongens graag op het koppensnellersfeest; de jongens werden dan geopereerd zittende op een menschedel. In de meergenoemde laaglanden der West-toradjas gebeurde het hier en daar gezeten op den kop van het offerdier (geit of buffel).

Bij de To Loinang is de besnijdenis onbekend. Als we even buiten Midden-Celebes gaan en den Banggai-archipel bezoeken, zien we, dat in het Westen van het eiland Peling een feest gegeven wordt bij gelegenheid van de besnijdenis. De jongens worden in een met katoen afgeschoten ruimte bijeengebracht, waarbij sjamanen gesprekken houden met de stamouders (*pilogot*) om voorspoed en gezondheid te vragen. 's Morgens worden de jongens naar het water geleid om te baden, waarbij hun voeten in bladeren of kokosweefsel gepakt zijn, opdat ze den grond niet zullen beroeren. Het

hoofd is met katoen bedekt, want hemel en aarde mogen ze niet zien. Van het water terugkeerende gaat men op dezelfde wijze te werk. Naar het water gaande en vandaar terugkeerende worden de jongens door een paar mannen tegengehouden, en de doorgang moet worden gekocht. In huis teruggekeerd worden de jongens besneden, waarna ze twee dagen of langer achter het gordijn blijven. Vervolgens gaan ze allen onder leiding van een sjamaan in een rij naar beneden, op de wijze zooals bij het tandenvijlen is beschreven. Nadat ze op den kop van een geit hebben getreden, en tweemaal om het huis heen zijn gegaan, klimmen ze weer in huis, en wordt de geit geslacht. Zij die de kosten van het feest niet kunnen dragen, laten zich in 't bosch besnijden. De besnedenen ontvangen geschenken van hun familieleden.

Wanneer wij aan het einde van ons overzicht gekomen het geheel overzien, merken wij op, dat er veel overeenkomst bestaat met de initiatiefeesten der Oostelijke naburen. Het initiatie-karakter van het stamfeest op Midden-Celebes is nog duidelijk te herkennen, als zijnde het éénworden van de menschenwereld met den hemel, het rijk van licht en leven, waarheen het leven der afgestorvenen is weergekeerd.

Maar ook valt op te merken, dat door vreemde invloeden het feest op Midden-Celebes een meer algemeen en geestelijk karakter heeft gekregen. Speciale initiatie-riten als besnijdenis, tandenmutilatie, tatoueren, zijn naar den achtergrond gedrongen en grootendeels van het feest losgemaakt. Maar hun beteekenis als middelen om gezond en levenskrachtig te blijven, hebben ze behouden.

Origin of the Çailendras

by

K. A. NILAKANTA SASTRI.

Professor of Indian History and Archaeology, University of Madras.

The Çailendras were the rulers of a powerful maritime empire which comprised a large area in the Malay peninsula and Archipelago; this empire lasted in great splendour for a period of about five centuries from the eighth to the thirteenth and formed the subject of several notices by contemporary Arab writers and Chinese historians. The inscriptions of the Çailendras have been found in Java and the Malay peninsula. The assumptions, which at one time, seemed quite natural, that the empire of the Çailendras was always identical with that of Çrī Vijaya, and Çrī Vijaya is the same as Palembang in the South-East of Sumatra, and that the Çailendras were of Sumatran origin, these assumptions have been challenged ¹⁾ and the first of them has been definitely given up by Coedes, the French archaeologist who first placed the history of Çrī Vijaya in a clear light ²⁾. It is now clear that the earliest evidence of Çailendra rule comes from central Java and that it is dated late in the eighth century A. D.; it is also clear that the rule of the Çailendras over Çrī Vijaya is first attested only early in the eleventh century in the well-known Leyden grant of the reign of Rājarāja I Cōla ³⁾.

These facts put an end to the learned and interesting debate between the advocates of a Javanese period in Sumatran history and a Sumatran period in Javanese history. But the quest for the origin of the Çailendras has lost none of its interest.

¹⁾ BEFEO XXXIII pp. 121 ff. ²⁾ *ibid.* XVIII (6). ³⁾ JGIS. I.

TIJDSCHRIFT VOOR INDISCHE TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

UITGEGEVEN DOOR HET

KONINKLIJK BATAVIAASCH
GENOOTSCHAP VAN KUNSTEN
= EN WETENSCHAPPEN =

DEEL LXXV

1935

J